

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการ
เสริมสร้างศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง-บ้านปางคามน้อย
ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

โดย

นายชา คีรีเกิดเกียรติ และคณะ

ธันวาคม 2546

สัญญาเลขที่ RDG44N0060

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมในการเสริมสร้าง
ศักยภาพประชาคมหมู่บ้านไม้สูง-บ้านปางคามน้อย
ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

คณะผู้วิจัย สังกัด

1	นายชา คีรีเกิดเกียรติ	ชาวบ้าน
2	นายธนวัฒน์ ชมชื่นพฤกษา	ชาวบ้าน
3	นายสุวัฒน์ ทาคำมา	ชาวบ้าน

ชุดโครงการ การจัดการทรัพยากร

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

ก

บทที่ 1 บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา	1
2. คำถามวิจัย	1
3. วัตถุประสงค์	1
4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
5. กรอบแนวคิดในการดำเนินงาน	2

บทที่ 2 ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	6
2. ความเป็นชุมชนและประชาคม	11
3. ลักษณะของประชาคม	12
4. องค์ประกอบของประชาสังคม	14
5. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน	16
6. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน	18
7. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้	24
8. แนวทางการจัดประชาคมของส่วนราชการ	25

บทที่ 3 บริบทชุมชน

1. บ้านไม้สูง หมู่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน	26
1.1 ประวัติชุมชน	26
1.2 การปกครองของหมู่บ้าน	26
1.3 ที่ตั้งอาณาเขตหมู่บ้าน	28
1.4 ลักษณะภูมิประเทศ	28
1.5 สังคมและวัฒนธรรม	28
1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ	29
1.7 ทรัพยากรธรรมชาติ	34

1.8 สภาพปัญหาของชุมชน	36
1.9 ผู้รู้/ผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้าน	36
2. บ้านปางคามน้อย หมู่3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน	38
2.1 ประวัติหมู่บ้าน	38
2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง อาณาเขต	38
2.3 การปกครอง	39
2.4 ข้อมูลครัวเรือนบ้านปางคามน้อย	40
2.5 ทรัพยากรคนสร้าง	40
2.6 กลุ่มกองทุน	41
2.7 สภาพทางเศรษฐกิจ	42
2.8 วัฒนธรรมที่สำคัญในรอบปี	43
2.9 พิธีกรรมสำคัญในชีวิตชนเผ่ามูเซอ	44
2.10 ทรัพยากรธรรมชาติ	45
บทที่ 4 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
1 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	50
2. ประเด็นข้อมูลสำคัญในการศึกษา	50
3. กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน	51
ช่วงที่ 1 กระบวนการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	51
ช่วงที่ 2 การดำเนินกิจกรรมเพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้	59
ช่วงที่ 3 สรุปประเมินผลการวิจัย	
บทที่ 5 ผลการดำเนินงาน	
1. การจัดการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของ 2 หมู่บ้าน	70
2. ศักยภาพและข้อจำกัดของ 2 หมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	75
3. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยใช้กระบวนการประชาคมของ 2 หมู่บ้าน	77
4. สรุปผลการดำเนินกิจกรรม	96
บทที่ 6 สรุปและวิเคราะห์ผล	
1. สรุปผลการดำเนินงาน	99
1.1 การดำเนินงานโครงการวิจัย	99
1.2 สิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงาน	100
1.3 สรุปผลการดำเนินงานทั้ง 3 ช่วง	100

1.4 ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	101
1.5 รูปแบบเครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดขึ้น ที่นำไปสู่การเสริมสร้างประชาคมใน 2 หมู่บ้าน	102
1.6 ลักษณะของประชาคมของ 2 หมู่บ้าน ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย	103
1.7 ข้อคิดเห็นของชุมชนต่อลักษณะของประชาคมที่เข้มแข็ง	104
2. ปัญหา/อุปสรรค ในการดำเนินงานและแนวทางแก้ไข	104
3. ข้อเสนอแนะต่อโครงการวิจัยฯ	105
4. ข้อคิดเห็น ทิศทางการดำเนินงานพัฒนาต่อไป	105
5. บทเรียนเพิ่มเติมจากนักวิจัยและทีม	105
 แบบฟอร์มประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูลครัวเรือน	 107
 ประวัตินักวิจัย	 110
 บันทึกท้าย เล่มจาก Node แม่ฮ่องสอน	 111

บทคัดย่อ

ประชาคมที่ได้ผ่านการดำเนินการในพื้นที่ตำบลปางมะผ้า นั้น มีการทำประชาคมหมู่บ้านในภาคกลางคืน โดยประกาศให้คนเข้าร่วม “ประชาคม” หรือ “ประชุม” เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้ ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาในระดับหมู่บ้าน/ตำบล/อำเภอ โดยมีเงื่อนไขระยะเวลาดำเนินการประชาคมที่สั้นมาก โดยอาจจะเป็นเพราะความรีบเร่งในงาน ในคำสั่งของหน่วยงานราชการที่เข้ามาดำเนินการ

จากการพบปะหารือกับชุมชนพบว่ามีคนกลุ่มหนึ่งสงสัยไม่เข้าใจในที่มาที่ไป ความสำคัญที่ต้องดำเนินงาน เอาข้อมูลไปใช้อะไร อย่างไร ชาวบ้านสามารถติดตาม ดำเนินการได้อย่างไร จึงได้เชิญตัวแทนชุมชนมาร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อจะค้นหาคำตอบ จากการทำประชาคมร่วมกัน 2 หมู่บ้าน 2 ชนเผ่า ได้แก่ บ้านไม้สูง ชาวไทยใหญ่ (ไต) และบ้านปางคามน้อย ชนเผ่าละหู่ (มูเซอดำ) โดยใช้การจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นประเด็นหลัก

ผลจากการดำเนินงาน “ประชาคม” พบว่า การดำเนินการประชามนั้นต้องมีประเด็นและประเด็นนั้นควรเป็น “ปัญหาร่วม” ของชุมชน กระบวนการของประชาคมประกอบไปด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การดำเนินการร่วมกัน และการร่วมประเมินผลเพื่อการปรับปรุงอย่างไม่มีกรอบจำกัดทางความคิด

“ประชาคม” เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินการพัฒนา หากได้มีการใช้ให้ถูก และให้เป็นไปตามกระบวนการ ประชาคมเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิธีการชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนมานานที่ทำให้ชุมชนมีความรัก ความสามัคคี เกิดความสัมพันธ์ในชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาคมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งนั่นเอง

บทที่ 1 บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน และ 3 หย่อมบ้าน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ได้แก่ ไทยใหญ่ (ไต) มูเซอแดง มูเซอดำ ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม

ที่ผ่านมามีการทำงานประชาคมจากส่วนราชการ ได้ดำเนินงานประชาคมเพื่อจัดทำแผนพัฒนาทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ ซึ่งเป็นไปตามกรอบเวลาหรือคำสั่งจากทางราชการเท่านั้นและยังมีการกำหนดระยะเวลาโดยชาวบ้านยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อีกทั้งการทำงานยังขาดความต่อเนื่อง ทำให้เกิดความคลุมเครือในเรื่องของประชาคม ชุมชนขาดความเข้าใจและความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง อันแสดงถึงกระบวนการคิด การวางแผน และการติดตาม อันส่งผลถึงความยั่งยืนในการพัฒนา

จากประสบการณ์จริงในพื้นที่การทำงานประชาคม เพื่อวางแผนในระดับหมู่บ้าน มิได้ให้โอกาสชุมชนคิดร่วมกันมาก่อน และการดำเนินงานก็ดำเนินงานในระยะสั้น ๆ เพียง 4 ชั่วโมง ด้วยเหตุนี้เองจึงได้เกิดการปรึกษาหารือร่วมกันเกี่ยวกับสภาพปัญหาดังกล่าวระหว่างชาวบ้าน ผู้นำอาสา ผู้นำชุมชน กรรมการของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านไม่สูง และบ้านปางคามน้อย และเห็นร่วมกันว่าจำเป็นที่จะต้องค้นหารูปแบบการดำเนินงาน กระบวนการทำงานที่เหมาะสมในหมู่บ้าน ที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการดูแลตนเองได้โดยเริ่มจากการศึกษา รูปแบบการจัดการป่าไม้ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนโดยตรง นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อที่จะพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายประชาคมที่เข้มแข็งในหมู่บ้านต่อไป

2. คำถามวิจัย

รูปแบบและกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสม และนำไปสู่การพัฒนาประชาคมไทยใหญ่กับมูเซอดำควรทำอย่างไร

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อนำศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของประชาคมหมู่บ้าน

3. เพื่อหารูปแบบและกระบวนการทำงานของประชาคมหมู่บ้านที่เหมาะสมของชุมชน 2 หมู่บ้าน ในการจัดการเครื่องข่ายทรัพยากรป่าไม้

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- คณะทำงานและชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างคณะทำงานกับชุมชน
- ได้แนวทางการทำงาน กระบวนการทำงานกับชนเผ่าไทยใหญ่ (ไต) และมูเซอคำ ในการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรป่าร่วมกัน
- ได้พัฒนาศักยภาพคนในชุมชน ในรูปแบบกระบวนการแนวทางการทำงานกับชนเผ่า มูเซอคำและไทยใหญ่ (ไต) (เรียนรู้จากการกระทำ)

5. กรอบความคิดในการดำเนินงาน

5.1 เรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติกับวิถีชีวิตในชุมชน

ทรัพยากรป่าไม้กับวิถีชีวิตพื้นบ้านซึ่งได้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จากทรัพยากรป่าไม้ชุมชนเองใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่น ความเชื่อเรื่องของผีน้ำ ผีป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีพิธีการบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาในบริเวณที่ป่าสำคัญ เช่น ในพื้นที่ป่าบริเวณสถานที่ตั้งของหอเจ้าเมือง เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้นำในชุมชนให้ความสำคัญกับผู้นำพิธีการทางศาสนา เช่น เผ่ามูเซอคำ มี “แกมูป่า” (หมอผี) เผ่าไทยใหญ่ (ไต) มี “สลา” (“ผู้มีศาลา” มีวัดเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ต้องมีการรดน้ำคำหัวขอพร ก่อนที่จะถึงการเริ่มเทศกาล “กินวอ” (ปีใหม่ไต) ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพนับถือของคนในชุมชน

ในด้านอาชีพชุมชนเองได้ทำไร่แบบหมุนเวียน โดยใช้พื้นที่เพาะปลูกในปีหนึ่งแล้ว ปีต่อมาการใช้พื้นที่เพาะปลูกหมุนเวียนไปอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งคนในชุมชนเฉลี่ยพื้นที่ทำกิน 1 ครอบครัวต่อ 6 แปลง อาชีพเสริมในชุมชนอีกอย่างหนึ่งคือ เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว-หมู ชุมชนเอง มีการแบ่งพื้นที่เลี้ยงสัตว์และมีการล้อมรั้ว เพื่อให้เลี้ยงสัตว์ได้อยู่ในบริเวณพื้นที่ง่ายต่อการดูแล

จากประเด็นต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในเรื่องวิถีชีวิตกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ประเด็นสาระสำคัญในเวทีหารือแลกเปลี่ยนแนวคิดสู่มติภาคปฏิบัติ “เวทีประชาคม” คือ กระบวนการยอมรับของชุมชน

5.2 เรื่องการผสมผสานองค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้

วิถีชีวิตชนเผ่าซึ่งจำเป็นต้องดำรงชีวิตประจำวันร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเองใช้ทรัพยากรอย่างจำกัด การใช้พื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียน เป็นแนวทางหนึ่งที่พื้นที่ทำกินได้ปรับสภาพดินตามกาลเวลา แต่พื้นที่ทำกินถูกจำกัดพื้นที่ในส่วนประชากรมีการเพิ่มจำนวนประชากรในชุมชน การใช้ทรัพยากรมีความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ต้องมีการปรับปรุง

เปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการให้เหมาะสมกับสภาพการของชุมชน ตลอดจนการสร้างความตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ถ่ายทอดกันมาของแต่ละชนเผ่า การผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่ และวิธีการใหม่ ที่จะต้องร่วมกันแลกเปลี่ยนหาข้อสรุปร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันจากการดำเนินงานและให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน

5.3 เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ถือว่าเป็นหัวใจหลักของความสำเร็จที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมนั้นมีการทำอย่างต่อเนื่องได้ ดังนั้น เวทีชาวบ้าน “ประชาคม” การหารือร่วมกับบุคคลในชุมชนเองจึงเป็นหลักสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน การสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ในการดำเนินการกิจกรรมนี้ การแลกเปลี่ยนพูดคุยในกลุ่ม ชุมชน ได้คิดค้นหาวิธีการสร้างความตระหนักยอมรับในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนโดยใช้วิธีการ “ประชาคม” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันต่อไป

5.4 เรื่อง ขอบเขตการศึกษา

ด้านพื้นที่สถานที่ดำเนินการศึกษา

- บ้านไม้สูง (ชาวไต) หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน
- บ้านปางคามน้อย (มูเซอดำ) หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

ด้านเนื้อหา

- ประวัติหมู่บ้าน
- การปกครอง – ลักษณะการคัดเลือกผู้นำ/ระบบเครือญาติ/ลักษณะการอพยพในทะเบียนบ้าน ทร.13 – ทร.14
- กลุ่มองค์กรชุมชน
- กองทุนชุมชน
- วัฒนธรรมประเพณี/ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- อาชีพ ฤดูกาลการเกษตร
- การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละกลุ่ม/กำหนดการใช้/ปริมาณ/ขอบเขตผลผลิตจากป่า ผลกระทบในด้านบวกและลบต่อชุมชนและครอบครัว
- การศึกษา กระบวนการเรียนรู้ โรงเรียน – ครอบครัว – ชุมชน
- ปัจจัยภายนอก กลุ่มองค์กร – ราชการ – เอกชน – สภาพหมู่บ้านใกล้เคียง

5.5 เรื่อง บุคคลที่เกี่ยวข้องในชุมชน

แกนนำในชุมชน บ้านไม้สูง

- นายสมจิตต์ บันดลสุข ผู้ใหญ่บ้าน
- นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล อบต.
- นายสุวัฒน์ ทาคำมา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

- นายเจ้ บันดลสุข ผู้อาวุโส (ผู้รู้คาถา)
- นายขงยุทธ วิไลคุณธรรม ผู้อาวุโส (ผู้รู้คาถา)
- นางแก้วตา วิไลคุณธรรม ประธานกลุ่มแม่บ้าน
- นายประวิทย์ ทาคามา คณะกรรมการ

แกนนำในชุมชน บ้านปางคามน้อย

- นายสรพงค์ ภูผาไพรวัลย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ ผรส.บ้านปางคามน้อย
- นายจำมี ไพโรจน์ธรรม อบต.
- นายจะกะ ไพโรจน์ธรรม ผู้นำศาสนา “แกมู
- นายคำรง วงศ์มานะไพร ผู้อาวุโส
- นายสุรัช ไพโรจน์ธรรม ประธานเยาวชน
- นส.จันทิรา ไพโรจน์ธรรม เยาวชน
- นางกานดา ภูผาไพรวัลย์ ประธานกลุ่มแม่บ้าน

5.6 ทีมงานวิจัย

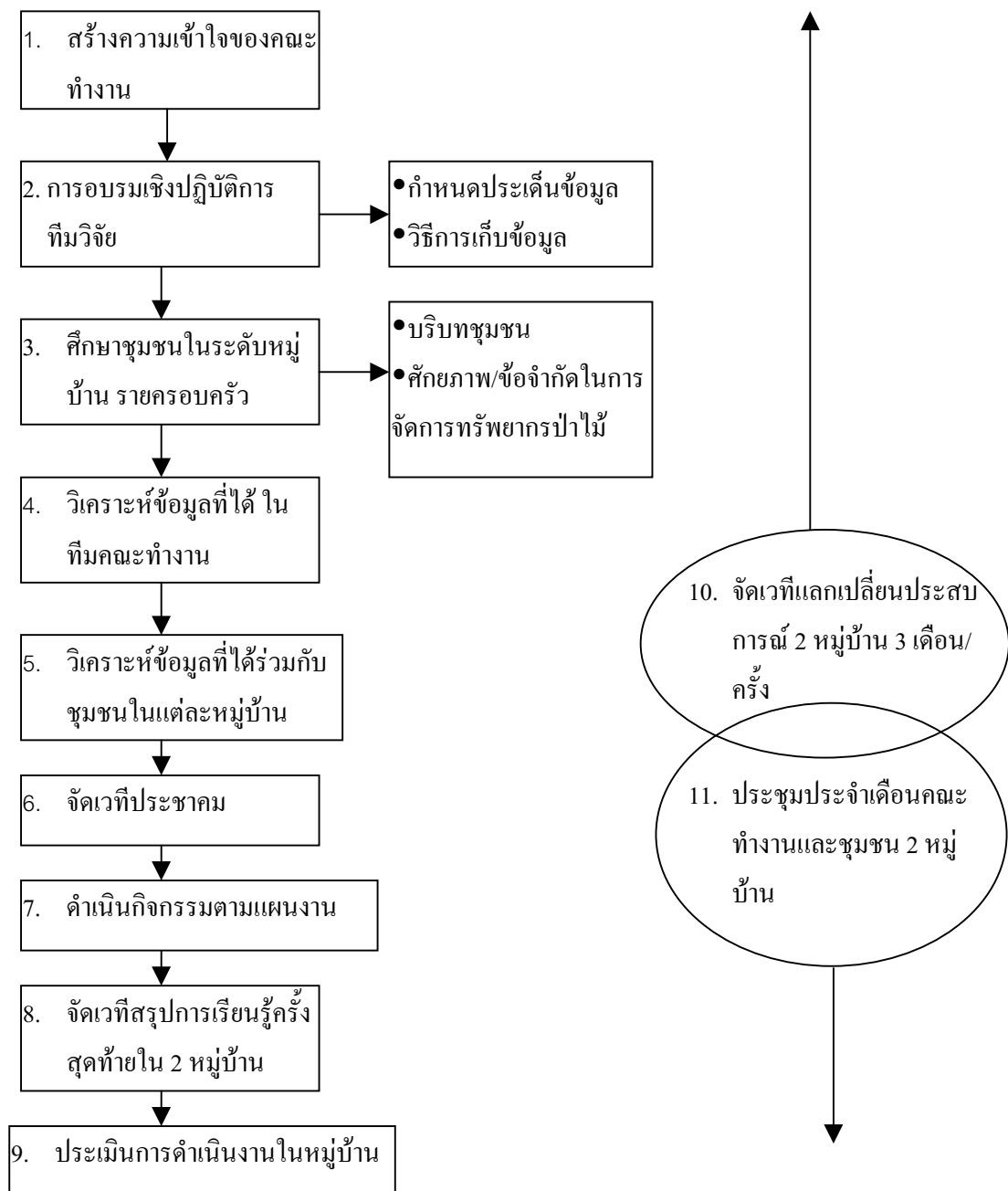
- นายเกียรติศักดิ์ รักเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา
- นายคำรบ เลิศฤทธิ์เจริญ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บ้านแม่ละนา
- นายบุญส่ง เจแฮ จนท.ประชาสัมพันธ์ บ้านไม้สูง
- นายสมบัติ บุญราศรีทรัพย์ ผรส.บ้านปางคามน้อย
- นายทองอินทร์ แก้วตาศรีมงคล อบต.
- นายสุวัฒน์ ทาคามา ผู้ช่วยนักวิจัย
- นายธนวัฒน์ ชมชื่นพุกยา ผู้ช่วยนักวิจัย
- นายสมจิตต์ บันดลสุข ผู้ใหญ่บ้าน
- นายสุรัช ไพโรจน์ธรรม เยาวชน
- นายชา คีรีเกิดเกียรติ นักวิจัย
- นายสรพงค์ ภูผาไพรวัลย์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- นายชาติชาย รัตนศิริ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
- นายภิรมย์ จอคำอาจ ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ
- นางสาวกรรณิกา คงตัน ที่ปรึกษาโครงการวิจัยฯ

5.7 องค์การที่ให้การสนับสนุน

- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน (NODE แม่ฮ่องสอน)
- สาธารณสุขบ้านแม่ละนา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

- องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า
- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านแม่ละนา
- ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพชาวเขา อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

5.8 กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน

บทที่ 2 ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

การเสนอองค์ความรู้ในการอธิบายปัญหา โดยใช้ทฤษฎีแนวคิด งานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งประสบการณ์ในการทำงานมาวิเคราะห์สามารถอธิบายปัญหาได้ดังนี้

1.1 การควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ

การควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐ เป็นประเด็นที่มีงานศึกษาจำนวนหนึ่ง ได้แสดงให้เห็นแนวคิด เป้าหมาย และวิธีการในการควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐ จากแง่มุมที่แตกต่างกัน ดังนี้

Geisler (1979) ได้ศึกษาการควบคุมและการจัดการทรัพยากรในประเทศสหรัฐอเมริกา และพบว่ามีการควบคุมและจัดการทรัพยากรภายใต้หลักการสองแบบ คือ การควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยหลักการ “การควบคุมโดยรัฐ” (State Control) และหลักการ “การควบคุมโดยเอกชน” (Private Control) หลักการทั้งสองนี้ ปรากฏอยู่ในรัฐต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา รวมถึงยุโรป และยังได้กลายเป็นแม่แบบในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐในประเทศโลกที่สาม ซึ่งพยายามพัฒนาประเทศดำเนินรอยตามประเทศโลกที่หนึ่ง

Geisler ได้เสนอไว้อีกว่า หลักการควบคุมโดยรัฐและเอกชน ได้ถูกนำไปใช้โดยผสมผสานกันในรัฐต่าง ๆ และแม้ว่าแนวคิดพื้นฐานของหลักการทั้งสองจะมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าได้ทำให้เกิดปัญหาขึ้น โดยการควบคุมโดยรัฐ กลับเป็นเรื่องของการผูกขาดอำนาจการใช้ทรัพยากรของรัฐ และมีชนชั้นนำส่วนหนึ่งเข้าไปแสวงหาประโยชน์ภายใต้กลไกรัฐ ส่วนการควบคุมโดยเอกชน ก็เป็นการเปิดโอกาสให้คนกลุ่มหนึ่ง ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ผูกขาดการใช้ทรัพยากร และกีดกันชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจน้อยกว่า เขายังเสนอด้วยว่าหลักการทั้งสอง ได้ถูกนำไปใช้โดยมองข้ามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ในชุมชนท้องถิ่นล้วนมีการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนอยู่ก่อน ซึ่งอาจเรียกว่าหลักการ “การควบคุมโดยท้องถิ่น” (Local Control) ซึ่งสามารถกระจายการเข้าถึงทรัพยากรให้คนในท้องถิ่นได้อย่างทั่วถึง การนำหลักการการควบคุมโดยรัฐและปัจเจกชนมาใช้ นอกจากเป็นการสร้างปัญหาแล้ว ยังเป็นการเบียดบังหลักการควบคุมโดยท้องถิ่นไปอย่างน่าเสียดาย

ในกรณีการควบคุมและจัดการทรัพยากรโดยรัฐในประเทศไทย Vandergeest and Peluso (1995) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ “การสร้างอาณาเขตดินแดน” (Territorialization) ของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจต่อเหตุผล เป้าหมาย และวิธีการของรัฐในการควบคุมทรัพยากรมากขึ้น

การศึกษาของ Vandergeest and Peluso ได้เสนอว่า อาณาเขตของรัฐไม่ใช่สิ่งที่มีมาแต่เดิม แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป้าหมายบางอย่าง ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าอาณาเขตของรัฐเป็นสิ่งที่ถูก

สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีหลักฐานการว่าจ้างชาวตะวันตกให้เข้ามาสำรวจทำแผนที่ในช่วงเวลาดังกล่าว และพบว่าก่อนหน้านั้นชนชั้นนำไทยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ “พื้นที่” หรืออาณาเขตดินแดนแต่อย่างใด เพราะระบบศักดินาไทยควบคุมแรงงานโดยการควบคุมคนโดยตรง ซึ่งอาจสังเกตได้จากกฎหมายตราสามดวง ที่สะท้อนให้เห็นระเบียบในการควบคุมคนโดยตรง (ซึ่งต่างกับระบบไพร่พลของยุโรปที่ควบคุมคนโดยผ่านที่ดิน จึงให้ความสำคัญกับพื้นที่เชิงกายภาพหรือดินแดนอย่างมาก)

เหตุที่ชนชั้นนำไทยหันมาให้ความสนใจต่ออาณาเขตดินแดน เกิดจากการปรับตัวในการสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมโลก โดยที่ประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ได้กดดันให้ประเทศไทยเป็นแหล่งสนองทรัพยากรและผลิตสินค้าตอบสนองตลาดโลก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้มาตรการหลายประการเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของไทย ให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมโลก มาตรการที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างอาณาเขตดินแดน เพื่อให้เกิดดินแดนในการควบคุมที่รัฐสามารถเข้าไปนำทรัพยากร (โดยเฉพาะป่าไม้และแร่ธาตุ) รวมทั้งระดมแรงงานและภาษีจากท้องถิ่นต่าง ๆ มาใช้ในการเติบโตสู่การเป็นรัฐทุนนิยมอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

Vanderveest and Peluso ได้แสดงให้เห็นว่า “การสร้างอาณาเขตดินแดน” เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นขั้นตอนการขยายอำนาจของรัฐในการควบคุมทรัพยากร ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือ 1. ยุคการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดน (territorial sovereignty) 2. ยุคการปักพรมเขตป่า (forest demarcation) และ 3. ยุคการแบ่งพื้นที่ป่าตามหน้าที่ทางนิเวศน์วิทยาของป่า (functional territorialization)

ขั้นตอนแรก เริ่มขึ้นในภาคเหนือก่อน โดยการออกกฎหมายกำหนดให้ที่ดินที่ไม่มีใครถือครองให้ตกเป็นของรัฐ ในขณะเดียวกันก็ได้โอนอำนาจการจัดการป่าจากเจ้าหัวเมืองทางเหนือ ไปอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมป่าไม้ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2439 อย่างไรก็ตามในช่วงนี้ ชุมชนท้องถิ่นยังสามารถยังชีพจากป่าได้ เนื่องจากรัฐยังให้ความสนใจแสวงหาประโยชน์จากไม้ และทรัพยากรบางชนิด ยังไม่จำกัดการเข้าถึงพื้นที่ป่าแต่อย่างใด

ขั้นตอนที่สอง รัฐเริ่มใช้วิธีการที่เรียกว่าการควบคุมพื้นที่ (territorial approach) เข้ามาแทนที่การควบคุมชนิดไม้และผลผลิตไม้ นั่นคือการที่รัฐเริ่มออกกฎหมายกำหนดพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวนแต่การกำหนดพื้นที่ป่าดังกล่าว ยังให้โอกาสชุมชนคัดค้าน ในกรณีที่ไปประกาศทับที่อยู่หรือที่ทำกินของชาวบ้าน รวมทั้งชุมชนท้องถิ่นยังคงมีสิทธิมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประกาศพื้นที่ป่าคุ้มครองและป่าสงวน ที่ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ที่มีผู้แทนของกระทรวงมหาดไทยเข้าร่วมด้วย แต่ในช่วงท้ายของขั้นตอนที่สองนี้ รัฐได้เร่งใช้มาตรการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติอย่างกว้างขวาง โดยไม่มีการสำรวจในภาคสนาม แต่ใช้วิธีการประกาศในแผนที่ และนำไปให้เอกชนสัมปทานไม้ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน และเป็นสาเหตุของการทำลายป่าอย่างมหาศาล

ขั้นตอนที่สาม ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา เมื่อป่าไม้เสื่อมโทรมลงอย่างมาก ขั้นตอนนี้เป็นการแบ่งประเภทพื้นที่ป่าตามหลักเกณฑ์ทางนิเวศวิทยา แล้วออกกฎหมายเพื่อกำหนดมาตรการในการจัดการป่าแต่ละประเภท มีการห้ามกิจกรรมบางอย่างตามความสำคัญทางนิเวศวิทยา ดังนั้น จึงเกิด ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ และป่าเศรษฐกิจ เป็นต้น ขั้นตอนนี้ส่งผลกระทบต่อเข้าถึงพื้นที่ป่าของชุมชนอย่างรุนแรง

ตามขั้นตอนดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นกระบวนการขยายอำนาจควบคุมพื้นที่ จากพื้นที่ที่เป็นป่าซึ่งไม่มีความหมาย ไม่มีความสำคัญ ได้กลายเป็นพื้นที่ในการควบคุมของรัฐ ในการขยายอำนาจจะเห็นการใช้เทคนิควิธีต่าง ๆ นับจากการอ้างหลักอธิปไตยเหนือดินแดน การเข้าควบคุมป่าในรูปการควบคุมพื้นที่ ซึ่งเป็นการควบคุมอย่างเข้มงวดขึ้น และตามมาด้วยการใช้ “ความรู้” ทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือเพิ่มอำนาจควบคุมพื้นที่ และยังเห็นได้อีกว่าท่ามกลางการขยายอำนาจควบคุมทรัพยากรของรัฐที่เพิ่มมากขึ้น ก็มีผลให้ชุมชนสูญเสียสิทธิในการใช้และเข้าถึงทรัพยากรมากขึ้นไปด้วย

เสนห์ และ ยศ (2536) ได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของการพัฒนาประเทศกับการควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐ ซึ่งอาจแบ่งความเปลี่ยนแปลงได้เป็นสองช่วง โดยในช่วงแรกจะเห็นได้ถึงอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่ออกล่าอาณานิคมในทวีปต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อแสวงหาทรัพยากรไปตอบสนองความเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศของตน การขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้สยามปรับตัวสู่การเป็นรัฐชาติ (Nation State) และได้มีการระดมทรัพยากรชนิดต่าง ๆ ส่งออกสู่ตลาดโลกมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านทรัพยากรป่าไม้ประเทศไทยได้กลายเป็นผู้ส่งออกไม้ที่สำคัญของโลก หลังจากนั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประเทศไทยได้เข้าสัมพันธ์กับทุนนิยมโลกมากขึ้น มีการส่งออกไม้จำนวนมากขึ้นอีก พร้อมกับการส่งเสริมการปลูกข้าวและพืชพาณิชย์ เช่น อ้อย ข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง เพื่อการส่งออก การส่งเสริมพืชพาณิชย์ซึ่งสามารถปลูกได้ดีในที่ดอนได้กลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งมีส่วนทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายมากขึ้น ซึ่งเมื่อประกอบกับการส่งออกไม้ที่ดำเนินการมาก่อนหน้านั้นก็ได้ทำให้พื้นที่ป่าในประเทศไทยได้ลดลงอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาการควบคุมและจัดการป่า ในแง่การดำเนินการภายใต้กฎหมาย ก็พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงของการยอมรับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน นับจากยุคโบราณที่รัฐจะยอมรับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน โดยจะเข้าไปแทรกแซงการใช้ทรัพยากรของชุมชนไม่มากนักและ ยังมีการส่งเสริมให้ราษฎรบุกเบิกป่าซึ่งถือเป็นการ “หักล้างฉางพง” อันเป็นการสร้างสรรคความเจริญให้แก่รัฐ เมื่อบุกเบิกแล้วรัฐยังได้รับรองสิทธิในการทำกิน และเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในกรณีที่เกิดการพิพาทเรื่องที่ทำกินระหว่างชาวบ้านอีกด้วย (โดยรัฐจะได้ประโยชน์จากการมีแรงงาน มีที่ทำการผลิต สามารถเก็บภาษีและช่วยได้มากขึ้น) แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้มีการเปลี่ยนมาใช้กฎหมายตามหลักนิติศาสตร์ตะวันตกในการบริหารปกครองประเทศ กลับพบว่ากฎหมายป่าไม้ได้ให้

การยอมรับในสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนน้อยลง โดยรัฐได้เริ่มใช้กฎหมายที่เป็นการหวงกันพื้นที่ป่าในรูปแบบพื้นที่สงวน มีการประกาศพื้นที่ป่าสงวนเพิ่มโดยไม่สนใจว่ามีชุมชนดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่าหรือไม่ การประกาศพื้นที่ป่าสงวน ได้ทำให้ชาวบ้านที่ทำกินในพื้นที่ป่า ที่เป็นผู้ “บุกรุก” ที่รัฐเคยส่งเสริมมาก่อนในอดีต กลายเป็น “ผู้บุกรุก” ป่าเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายที่จะต้องถูกจับกุมในที่สุด การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนวิธีคิดของรัฐ ในการควบคุมและแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรและแรงงานของชาวบ้านได้อย่างชัดเจน

1.2 สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น

ฉลาดชาย อานันท์ และ สันฐิตา (2536) ได้ศึกษาการทำกินของชุมชนหมู่บ้านในเขตป่าภาคเหนือตอนบน และได้พบว่าการดำรงชีวิตในเขตป่า ได้ก่อให้เกิดหลักการในการจัดการทรัพยากรและแนวคิดเรื่องสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรตามประเพณีของชาวบ้าน โดยในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ที่ชุมชนหมู่บ้านกำเนิดจากการบุกรุกป่าเป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการใช้แรงงานกันระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้านในการบุกรุกที่ทำกิน เช่น ที่นา ที่ไร่ ที่สวน ในขณะที่การดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมในเขตป่า ก็ต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เช่น การมีน้ำ ซึ่งกำเนิดจากต้นน้ำในป่าเพื่อใช้น้ำในการทำนา และการรักษาทรัพยากรจากป่าไว้ใช้ยังชีพในระยะยาว จึงเกิดข้อตกลงในการใช้ทรัพยากร เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตจากทรัพยากรร่วมกัน และข้อตกลงก็ได้เป็นหลักการที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งข้อตกลงหรือหลักการดังกล่าวนี้เองก็คือ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ความเชื่อ ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งเราอาจเรียกว่า การจัดการทรัพยากรตามหลักประเพณีของชุมชน

เมื่อพิจารณาการจัดการทรัพยากรของตามหลักประเพณีของชุมชน ก็เห็นถึงแนวคิดเรื่องสิทธิในทรัพยากรในสังคมชาวบ้าน ที่ประกอบด้วยหลักการสิทธิที่อาจจำแนกได้เป็น 4 ประการ คือ หลักสิทธิหน้าหมู่ ซึ่งเป็นสิทธิของการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ในฐานะทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งจะเห็นได้จากการใช้ทรัพยากรร่วมกันหลายประการ เช่น ในระบบเหมืองฝาย ในการใช้พื้นที่ป่าในฐานะพื้นที่ใช้สอย ในการใช้บ่อน้ำ ทำน้ำ ทางเดิน ป่าช้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรทุกชนิดล้วนมีที่มาจากการเป็นทรัพยากรส่วนรวม สิทธิหน้าหมู่ ยังเชื่อมโยงอยู่กับสำนึกของความเป็นชุมชน หรือสิทธิชุมชน คือ ชาวบ้านจะมีความสำนึกว่า ชุมชนมีสิทธิหรืออำนาจในการจัดการทรัพยากร ในฐานะที่ได้ร่วมสร้างสรรค์ ดูแลรักษา และใช้เลี้ยงชีวิต สิทธิชุมชนจะแสดงออกอย่างชัดเจนเมื่อถูกรุกรานจากสังคมภายนอกหรือถูกปฏิเสธสิทธิ ในการทรัพยากรจากรัฐ

หลักการสิทธิหน้าหมู่ และสิทธิชุมชน ยังมีพื้นฐานมาจาก หลักสิทธิธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์การดำรงชีวิตจากธรรมชาติ ที่ได้กลายเป็นสำนึกว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะใช้แรงงานของตนเองทำมาหาเลี้ยงชีพจากธรรมชาติ หรือเป็นการใช้ธรรมชาติในการเลี้ยงชีวิต สิทธิธรรมชาติได้เป็นพื้นฐานของหลักสิทธิการใช้ (Usufruct rights) ซึ่งเป็นแนวคิดว่า ผู้ใดใช้แรงงานปรับเปลี่ยนธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ จะยังคงมีสิทธิในทรัพยากรนั้นตราบที่เขายังใช้ประโยชน์อยู่ แต่จะหมด

สิทธิเมื่อทรัพยากรนั้นกลับสู่สภาวะธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากระบบการทำไร่ ที่มีการพักดินไว้เป็นไร่
เหล่า ซึ่งคนอื่นสามารถเข้าไปใช้ได้หากไม่กลับไปใช้ตามกำหนด

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรตามหลักประเพณีของชุมชน ประกอบด้วย
หลักการที่สำคัญสองด้าน ด้านหนึ่งคือ หลักการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพื่อรักษาความมั่นคงในการ
ผลิตและการยังชีพ ในอีกด้านคือ การให้สิทธิการใช้ทรัพยากรแก่สมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน ฉลาดชาย
และคณะเสนอว่า แม้หลักการจัดการทรัพยากรดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นในอดีต แต่ก็ยังมีชุมชนในภาคเหนือ
จำนวนมากสามารถผลิตซ้ำหลักการจัดการตามประเพณีมาได้จนถึงปัจจุบัน และเงื่อนไขที่ได้รับความ
เดือดร้อนจากการถูกปฏิเสธสิทธิในการจัดการทรัพยากรจากรัฐ หรือถูกแย่งชิงการใช้ทรัพยากรจากภ
นอก จนได้รับผลกระทบต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ก็จะเป็นเงื่อนไขของการผลิตใหม่ของการ จัดการ
ทรัพยากรตามหลักประเพณี ซึ่งเป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อการปกป้องสิทธิ ในการจัดการทรัพยากรของ
ชุมชนเกิดขึ้น พรใจ (2535) ได้ศึกษาการถือครองที่ดินในสังคมชาวนาภาคเหนือ พบว่าภายใต้ประวัติ
ศาสตร์การบุกเบิกที่ทำกินของกลุ่มเครือญาติ ทำให้เกิดหลักการถือครองที่ดิน บนพื้นฐานของความ
สัมพันธ์ในระบบเครือญาติ และบนพื้นฐานที่มองว่าที่ดินเป็นทรัพยากรส่วนรวม หรือที่ชาวบ้านเรียก
ว่า “ของหน้าหมู่บ้าน” จึงปรากฏว่าชาวบ้านได้จำแนกที่ดิน ตามสิทธิการใช้ประโยชน์ออกเป็นสองลักษณะ
คือ หนึ่ง ที่ดินที่แต่ละครัวเรือนหรือสายตระกูลถือครอง ได้แก่ ที่บ้าน ที่นา ที่สวน ที่ไร่ อันเป็นของ
หน้าหมู่บ้านระดับตระกูล ซึ่งหมายความว่า ที่ทำกินเหล่านี้จะถูกใช้ในหมู่สมาชิกในตระกูล และก็จะถูก
กำหนดให้สืบทอดสิทธิ (สืบรมค) อยู่ในตระกูล และสอง ที่ดินที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในระดับชุมชน
อันได้แก่ ที่วัด ที่ป่าเหว (ป่าช้า) ที่ป่า และที่สาธารณะประโยชน์อื่น ๆ และที่สาธารณะประโยชน์อื่น
ๆ ซึ่งถือว่าเป็นของหน้าหมู่บ้านระดับชุมชน เป็นที่ดินที่ใช้ร่วมกัน และดูแลรักษาร่วมกันในระดับชุมชน

การถือครองที่ดินตามประเพณีสร้างความมั่นคงแก่การดำรงชีวิตของชาวบ้านได้อย่างดี แต่
อย่างไรก็ตาม ความมั่นคงในการถือครองที่ดินได้เปลี่ยนแปลงไป จากการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์
เอกชน ตามการบังคับใช้กฎหมายที่ดินของรัฐ ทั้งนี้เพราะการรับรองสิทธิในที่ดินตามกฎหมายแตกต่าง
จากการบังคับและรับรองสิทธิตามประเพณี อย่างน้อย 4 ลักษณะ คือ หนึ่ง กรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย
แยกออกจากการใช้ประโยชน์ ขณะที่การถือครองที่ดินไม่ว่า จะเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวน หรือที่บ้าน ตาม
จารีตประเพณีมีความหมายเท่ากับสิทธิการใช้ที่ดิน สอง ผู้เป็นเจ้าของที่ดินตามกฎหมายคือ คนรุ่นใด
รุ่นหนึ่ง ขณะที่ชาวบ้านถือว่าที่บ้านและที่นาเป็นสมบัติของตระกูล คนรุ่นใดรุ่นหนึ่งเป็นเพียงผู้ได้รับ
จัดสรรให้ใช้ประโยชน์เท่านั้น สาม ตามระบบกฎหมายปัจจุบัน ที่ดินเป็นทรัพย์สิน การซื้อขายเป็น
การโอนกรรมสิทธิ์จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง ขณะที่ตามจารีตประเพณีที่ดินไม่ใช่ทรัพย์สิน แต่
เป็นปัจจัยยังชีพ การซื้อขายที่นาและที่บ้าน เป็นการกินส่วนที่ดินเองได้รับปันส่วนแก่สมาชิกคนอื่น ๆ
ในกลุ่มเครือญาติ ประการที่สี่ รัฐให้การรับรองสิทธิเฉพาะที่ดินที่มีหนังสือสำคัญแสดงสิทธิในที่ดิน
ขณะที่การบังคับและรับรองสิทธิในชุมชนขึ้นอยู่กับการใช้อย่างต่อเนื่อง จึงครอบคลุมที่ดินทุกประเภทที่
ชาวบ้านถือครอง

ลักษณะที่ขัดกันนี้ ทำให้เกิดข้อขัดแย้งในความสัมพันธ์ระดับต่าง ๆ เช่นระหว่างญาติพี่น้องและระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ข้อขัดแย้งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อกรถือครองที่ดินในชนบท โดยเฉพาะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงความหมายในการนิยามที่ดินของชาวบ้าน และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุนแรงมากขึ้น ตามการเร่งรัดพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่

2. ความเป็นชุมชนและประชาคม (Community)

เป็นรากฐานที่สำคัญของสังคม เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน เป็นแหล่งพื้นฐานที่จะเกิดการรักใคร่ความรัก ความเอื้ออาทรของคนในสังคม ปัจจุบันกระแส “การรื้อฟื้นชุมชนหรือประชาคม” (Community Rebuilding) สัมพันธ์แนบแน่นกับกระแสการสร้างแนวคิด “ประชาสังคม” (Civil Society) ยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแผนฯ 8 เล็งเห็นความสำคัญของเรื่องนี้มาก จึงเน้นหนักที่ การพัฒนาประชาธิปไตย และความสำคัญของระดับพื้นที่ (Area Function Approach) ทั้งนี้ ประชาคมมิใช่องค์กรที่เป็นทางการ แต่เป็นการบริหารความร่วมมือของบุคคลหลายกลุ่ม หลายฝ่าย ที่มีได้กระทำโดยอาศัยอำนาจสั่งการบังคับบัญชาใด ๆ ทั้งสิ้น ทว่าเมื่อเกิดประชาคมมักมีการตั้งองค์กรทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์สมาชิกเป็นเครือข่าย

ประชาคม เป็นแนวคิดสืบเนื่องมาจากเรื่อง “ชุมชน” การที่ประชาชนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะเจริญก้าวหน้าได้ควรต้องมีชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งชุมชนคือการรวมกลุ่มประชาชนในระดับต่าง ๆ ในพื้นที่ คำว่า “ประชาคม” มีความหมายคล้ายคลึงและต่อเนื่องจากคำว่า “ชุมชน” โดยที่ ชุมชน อาจมีความหมายในเชิงของ พื้นที่ หรือเชิงวัตถุประสงค์หรือกิจกรรม แต่ประชาคม มีความหมายกว้างกว่า หรือกลุ่มคนกว้างกว่า ทั้งนี้ “ชุมชน” และ “ประชาคม” ไปด้วยกันได้จนแทบจะเป็นเรื่องเดียวกันในแผนฯ 8 จะส่งเสริมการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็ง ส่งเสริมประสิทธิภาพและคุณภาพของทั้งชุมชนและประชาคม หากขนาดของพื้นที่ใหญ่โตเราอาจเปลี่ยนจากเรียกว่า “ชุมชน” เป็นเรียกว่า “ประชาคม” แทน ซึ่งคำว่าประชาคมนี้อาจสื่อความหมายมากกว่าคำว่าชุมชน ในแง่ที่ว่ามีความหลากหลายรวมปะปนกันอยู่ ทว่ามีกรอบใหญ่ไปในทิศทางเดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่าประชาคม คือ การที่คนในชุมชนนั้น ๆ ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยกับชุมชนพื้นที่ดังกล่าว รู้สึกร่วมมืออะไรร่วมกันและเข้ามาทำอะไรร่วมกัน

ชุมชนทั่วไปที่สมาชิกอยู่ร่วมกันในพื้นที่ละแวกเดียวกัน ย่อมมีความรู้สึกผูกพันกันในฐานะคนพื้นบ้านเดียวกัน จึงมีลักษณะส่วนหนึ่งของประชาคมแล้ว แต่ถ้ามีการทำกิจกรรมร่วมกันด้วยแล้วจึงจะถือว่าเป็นประชาคมเดียวกัน

ตามแนวคิดของแผนฯ 8 พิจารณา “ความเป็นประชาคม” ทั้งระดับจังหวัด/อำเภอ/ตำบล หรือรวมกันเป็นกลุ่มจังหวัด ทั้งนี้มุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะดังนี้

1. ด้านทัศนคติและความรู้สึก : ประารถนาให้คนในสังคมเกิดความผูกพันร่วมกัน มีความรู้สึกหรือจิตสำนึกต่อชุมชน/สังคมร่วมกัน มีความสนใจและปรารถนาต่อชุมชนร่วมกัน
2. ด้านความรู้และการเรียนรู้ : ประารถนาให้คนในชุมชนสนใจเรียนรู้ว่าสิ่งที่เป็นอยู่รอบตัวของเขาในชุมชนเป็นอย่างไร มีปัญหาใด และพร้อมที่จะเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน
3. ด้านการกระทำและความสามารถในการกระทำ : ประารถนาให้คนในชุมชนสามารถแปรเปลี่ยนความรัก และความตระหนักร่วมกัน มาสู่การวางแผนและใช้ศักยภาพร่วมกันในการทำกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมร่วมกัน

3. ลักษณะของประชาคม

ผศ.ดร. อนุชาติ พวงสำลี จำแนกลักษณะร่วมของความเป็นประชาคม ดังนี้

3.1 มีความหลากหลาย แยกพิจารณา 2 มิติ คือ

3.1.1 เชิงรูปแบบ

- พื้นที่ : รวมตัวโดยยึดอาศัยพื้นที่ หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตการรวมตัวซึ่งอาจเป็นเขตปกครอง หรือขอบเขตเชิงภูมิโนเวศ หรือเขตเศรษฐกิจ
- การรวมตัว : ระดับการรวมตัวแตกต่างกันไปตามระดับความพร้อม หรือลักษณะกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น กลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สหกรณ์ สมัชชา ฯลฯ
- กลุ่มคนที่มารวมตัวกัน : วัย เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ ฐานะ อาชีพ ฯลฯ

ความหลากหลายในเชิงรูปแบบนี้จะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้กันสูง เพราะต้องเข้าใจความต้องการซึ่งกันและกันอย่างมาก

3.1.2 เชิงเนื้อหา

- กิจกรรม : อาจแยกตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดและกลุ่มองค์กรนั้น ๆ แต่ภายในองค์กรนั้นมักผสมผสานกิจกรรมหลายด้านเข้าด้วยกันตามความเหมาะสมและความถนัด
- ประเด็นความสนใจ/ปัญหา : เจาะใจที่สำคัญในการรวมกลุ่มของคน คือ ความสนใจ ซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว และต่างก็ดำเนินกิจ

กรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นฐานของจุดสนใจร่วมดังกล่าว อันเป็นจุดเริ่มต้นของ
ขบวนการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตามมา

3.2 *มีความเป็นชุมชน* อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึงอาณาบริเวณ หรือบริบทขนาด
ใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันในทางใดทางหนึ่ง หรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายใน
กลุ่มองค์กรเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความสนใจ หรือผลประโยชน์ร่วมกัน ดัง
นั้น ลักษณะความเป็นชุมชนไม่จำเป็นต้องยึดกับความเป็นชนบท หรือชุมชนบท อาจเป็นเรื่องชุม
ชนเมือง ชุมชนชนชั้นกลาง ชุมชนนักธุรกิจ หรือชุมชนภายในองค์กร ซึ่งการสร้างให้เกิดความเป็น
ชุมชนจะเป็นเรื่องเชิงยุทธศาสตร์/ยุทธวิธี ที่จะต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของแต่ละ
สังคมแต่ละพื้นที่

3.3 *บทสำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public Consciousness)* อันเป็นเรื่องที่
สำคัญยิ่งในสังคมประชา ในสังคมไทยพบว่ากลุ่มองค์กรประชาสังคมในรูปอาสาสมัคร กลุ่มผล
ประโยชน์ กลุ่มกดดัน ฯลฯ มักไม่เข้มแข็ง ไม่มีพลังพอเพียงในการเปลี่ยนแปลงสังคม ต่างกันกลุ่ม
องค์กรทางการเมือง ซึ่งการที่ภาครัฐมีบทบาทหนึ่งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในลักษณะ
“คุณพ่อรู้ดี” ส่งผลให้เกิดการบั่นทอนความสามารถและมองไม่เห็นศักยภาพของตนเอง ที่จะมีส่วน
ร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนตนเองและสังคม ประชาชนเฝ้ารอคอยให้ผู้อื่นแก้ไขปัญหาก็ จุณนี้จะ
ต้องสร้างจิตสำนึกความเป็นพวกเมือง (Citizenship) สำนึกพลังแห่งตนเองว่าสามารถแก้ไขสังคม
ได้ การกิจที่สำคัญอยู่ที่ผลักดันให้เกิดกลุ่มประโยชน์สาธารณะมาก ๆ (Public Interest Groups) และ
สนับสนุนความเข้มแข็งให้เป็นพลังของสังคม ทั้งนี้มีส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
ของสังคม (Civic Education) และการสร้างจิตสำนึกสาธารณะของคนในสังคมให้เกิดอย่างกว้าง
ขวาง

องค์ประกอบอันจำเป็นของการมีวิถีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็ง

องค์กร	คุณลักษณะ
จิตใจที่มุ่งมั่น (Mind-Sets or Mentalities)	เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม และการกระทำใน ชุมชน/ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ประชาชนจำต้องตระหนักหรือเห็นถึงความ เชื่อมโยงของทุกภาคในส่วนในสังคม ไม่มองแบบแยกส่วนการยอมรับ ความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง และเห็นว่าความเห็นของทุกคนเป็นสิ่งที่มิ ประโยชน์ ตลอดจนแนวคิดที่ว่าชาวบ้านก็มีศักยภาพที่จะแก้ปัญหาของตน เองได้ เป็นดังอย่างของ Mind-Sets
โครงสร้างพื้นฐาน (Civic Infrastrucure)	การเปิดและค้นหาพื้นที่สาธารณะทั้งในทางที่เป็นพื้นที่เชิงกายภาพและพื้นที่ ที่ทางสังคมที่ให้ผู้คนได้มีโอกาส มีเงื่อนไขในการเข้ามาพบปะแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน ถือเป็นเรื่องของการจัดหาโครงสร้าง พื้นฐานสำคัญ ทั้งนี้

หมายรวมถึงเครือข่ายที่เชื่อมความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันที่หลากหลายของสังคมเข้าด้วยกัน

ความสัมพันธ์อันหลากหลาย	● เป็นความสัมพันธ์ของผู้คนที่หลากหลายบนฐานแห่งความร่วมมือ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะคู่หน้า หรือมีความสนใจเหมือนกันเท่านั้น
วิธีแห่งการปฏิบัติ (Practices)	● Mind-set ของชุมชนจะเป็นตัวกำหนดวิธีปฏิบัติที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น หากชุมชนเชื่อว่าพวกเขาสามารถที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้โดยไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากภายนอก นอกจากนี้กระบวนการแก้ไขปัญหาของสาธารณะร่วมกันก็มีหลายขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาและขอบเขตของปัญหา การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบด้าน และตั้งใจจริง (Deliberation) การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ และการประเมินผล ดังนั้น ในชุมชน/ประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง ความเป็นผู้นำ (Leadership) จึงหมายถึงความสามารถในการจัดการเพื่อเสริมกระบวนการเหล่านี้ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม
กระบวนการเรียนรู้ (Civic Learning)	● เป็นกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน ลักษณะของการเรียนรู้จะต้องมีคุณค่าต่อการสร้างสรรค์ ความเป็นชุมชน สนองต่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความสัมพันธ์ร่วมกันหรือต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการเรียนรู้นี้ยังจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง Mind-set อีกด้วย

3.4 มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง ต้องผลักดันให้กิจกรรมที่กระทำร่วมกันอันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ เพราะสำนักสาธารณะมีอาจบังคับให้เกิดขึ้นในบุคคลใด ๆ หากปราศจากการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติการณ์ร่วมกัน ดังนั้น การสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม

3.5 มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร กลุ่มประชาสังคมที่จะยั่งยืนต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบสื่อสารแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication & Network)

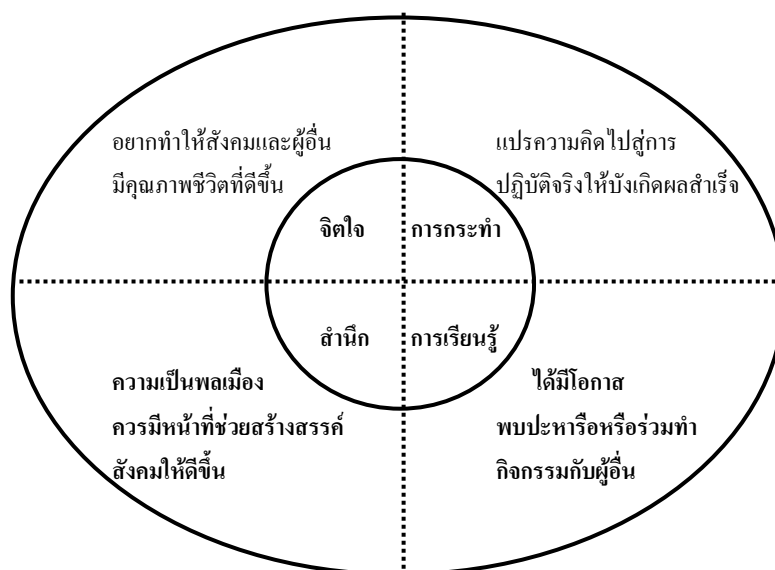
4. องค์ประกอบของประชาสังคม

มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน กลุ่มประชาสังคมที่มีสำนักสาธารณะจะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจทิศทางตามที่จะทำกิจกรรมไปด้วยกัน ดังนั้น การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะก่อพลังกลุ่มและมีเป้าหมายก้าวเด่น ทั้งนี้ จะต้องอาศัยการคิดวิเคราะห์โดยมีข้อมูลเพียงพอที่จะแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ที่จะเป็วิสัยทัศน์ของกลุ่ม

1. มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติ เพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็น

2. **มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้ง จัดตั้ง** ประชาสังคมอยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐ ดังนั้น ต้องเกิดขึ้นบนจิตสำนึกของการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยอำนาจรัฐจะทำให้ขาดความเป็นอิสระและไม่ยั่งยืน/ต่อเนื่อง
3. **มีความรัก ความเอื้ออาทร และสมานฉันท์ต่อกัน** ความแตกต่างย่อมเกิดขึ้นได้ และมีจำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยกเสมอไป
4. **มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้** ประชาสังคมต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้ระหว่างกัน
5. **มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน** ซึ่งจะช่วยให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารจะเป็นลักษณะแนวราบและต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสื่อมวลชนในการสนับสนุนด้วย
6. **มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง/เครือข่ายความร่วมมือ** จะช่วยให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารจะเป็นลักษณะแนวราบและต้องอาศัยความสัมพันธ์กับสื่อมวลชนในการสนับสนุนด้วย
7. **มีระบบการจัดการที่ดีและมีประสิทธิภาพ** แม้นักวิชาการบางท่านจะกล่าวว่าประชาคมมีองค์กรแต่เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ทว่าในข้อเท็จจริงประชาคมขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในลักษณะการบริหารจัดการเช่นกัน เพียงแต่องค์กรที่ทำหน้าที่จัดการจะมีลักษณะไม่แข็งตัว หรือเชิงลำดับชั้น การบังคับบัญชา หากทำหน้าที่ประสานงานระหว่างสมาชิกหรือองค์กรเครือข่าย หรือหน่วยงานภายนอก

ปัจจัยที่เป็นแรงบันดาลใจในการก่อตัวประชาคม

5. ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

เป้าหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนที่มุ่งสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน เพราะจะเป็นกลไกสำคัญของสังคมที่จะป้องกันความผันผวนของสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ฯลฯ ในอันที่จะก่อผลกระทบให้แก่สังคมเป็นอย่างดี

ศ.นพ.ประเวศ วะสี และคณะนักวิชาการกลุ่มหนึ่ง ได้จัดการประชุมระดมสมองพิจารณา กำหนดตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนให้เป็นรูปธรรม โดยวิเคราะห์ว่าเงื่อนไขและองค์ประกอบหลักที่สะท้อนความเข้มแข็งของชุมชนน่าจะประกอบด้วยสิ่งที่เรียกว่า “พลังสร้างสรรค์ของชุมชน” 6 ประการ คือ

1. พลังของคน : ชุมชนจะมีความเข้มแข็งต้องมีพลังของคน คนที่มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพ และความเป็นผู้นำตามธรรมชาติ มีใจผู้นำเชิงอำนาจ
2. พลังของกลุ่ม : การรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวม
3. พลังทุน : พลังของตัวเม็ดเงินที่จะอยู่ในชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกันและดำเนินการโดยมีผลตอบแทนที่เหมาะสม
4. พลังในเชิงธุรกิจ : พลังในการทำมาหากินในชุมชน ชุมชนมีเงินออมและสวัสดิการ อันเป็นหลักประกันความมั่นคง
5. พลังเอื้ออาทร : ชุมชนมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
6. พลังการเรียนรู้ : ชุมชนเรียนรู้จากประสบการณ์ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก รวมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างกัน

พลังทั้ง 6 ประการ สะท้อนให้เห็นภาพชุมชนที่มีศักยภาพในการรวมตัวกัน เพื่อวิเคราะห์ และกลั่นกรองสถานการณ์ของชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการแสวงหาทางเลือกและทางออกให้กับชุมชนของตนเองได้ จึงเป็นที่มาของข้อเสนอตัวชี้วัดระดับชุมชน 7 ประการ ได้แก่

1. จำนวนสมาชิกของกลุ่มประชากร : สัดส่วนประชาชนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม
2. อัตราการเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน : ตัวเงินออมที่เพิ่มขึ้นเป็นการแสดงความก้าวหน้า
3. จำนวนองค์กรธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : องค์กรชุมชนที่สามารถทำธุรกิจได้ ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนที่เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่จะทำให้มีอำนาจต่อรอง
4. อัตราเพิ่มของสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน : ช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้สึกที่ดี
5. จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอกชุมชน : การติดต่อกับภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรภายนอก
6. จำนวนผู้นำตามธรรมชาติต่อประชากร : ถ้าหากมีผู้นำน้อยและไม่มีคนทดแทนจะทำให้ชุมชนอ่อนแอ แต่หากมีมากจะทำให้แข็งแรงอย่างต่อเนื่อง

7. อัตราการเพิ่มของรายได้ของธุรกิจที่องค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ : อันเป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าของชุมชน

เงื่อนไขและองค์ประกอบของการพัฒนาระบบการประชาคม

เงื่อนไข/องค์ประกอบ	เนื้อหา
วิสัยทัศน์ ผู้นำ	- เป้าหมาย/ทิศทางร่วม - กระตือรือร้น - มีวิสัยทัศน์ - เชื่อมโยงภายในนอก-ภายใน - จัดกระบวนการ - อื่น ๆ
ประเด็นความสนใจ	- เห็นกลุ่มเป้าหมายที่จะทำงานด้วย - ประเด็นหลากหลาย มุ่งประโยชน์สาธารณะ (ป่า เมือง แม่น้ำ ทะเลสาบ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ความเป็นชุมชน ฯลฯ) - ขอบเขตเชิงพื้นที่(กลุ่มจังหวัด-จังหวัด-อำเภอ-ลุ่มน้ำ-อื่น ๆ) - ขอบเขตเชิงวัฒนธรรม
ระบบคุณค่า/แนวคิดในการเคลื่อนไหวปฏิบัติการ	- เคารพความแตกต่างหลากหลาย - ความรับผิดชอบ/ความรู้สึกเป็นเจ้าของ - ฉันทะ/สมัครใจ/จริงใจ/ทุ่มเททำงาน - สมานฉันท์ เอื้ออาทร - พลังทางวัฒนธรรม
การสื่อสาร/การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	- แสวงหาความร่วมมือพหุภาคี (จัดความสัมพันธ์บนความแตกต่างหลากหลาย) - การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Exchange) - เป็นข่ายการเรียนรู้-แลกเปลี่ยน เชื่อมคน-องค์กร/สถาบัน-สังคม (Public Relation or Social Communication) - แผนยุทธศาสตร์ร่วม - สื่อท้องถิ่นกับการให้การศึกษาสาธารณะ - ที่ทางสำหรับพบปะแลกเปลี่ยน (Physical Public Space)
สร้างความรู้สู่การปฏิบัติ	วิจัย/สร้างองค์ความรู้ ถอดบทเรียนจากการปฏิบัติเพื่อสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหว

การบริหารจัดการ/การจัดตัวเอง (Self-Organisation) ติดตาม ตรวจสอบ วัดผล Monitoring & Evaluation	ไหว • สร้างองค์ความรู้ใหม่ (วิจัยเชิงนโยบาย กระบวนการและการปฏิบัติการ) • พัฒนาศักยภาพในการแสวงหาข้อมูล ความรู้ วิจัยและการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การปฏิบัติ • กระบวนการ (การมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ/กระบวนการกลุ่ม/เสริมเทคนิค*เครื่องมือ ทำงาน) • กิจกรรม (หลากหลาย/คู่ต้นทุนการพัฒนา) • กลไกประสานงานระหว่างกลุ่ม-เครือข่าย • การสนับสนุนที่เป็นระบบ (ทุน/เครื่องมือ/ทรัพยากร/อื่น ๆ) • กลยุทธ์การทำงาน (ขึ้นเชิง/ทำที่/จังหวัด/ยูทศาสตร์และแผนงานระดับพื้นที่/วิเคราะห์ Actors) • ระบบงานอาสาสมัคร • พัฒนาคณรู้ใหม่/Civic Leader • พัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เป็นองค์กรเรียนรู้ • ผลสะท้อน • ตัวชี้วัด
--	--

6. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชนบท แบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation Development) วรทัศน์, (2540 : 46-48) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยความเกี่ยวข้องของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนา เช่น การตัดสินใจในการพัฒนาการดำเนินการประเมินผล ประโยชน์ที่ได้รับ คือ ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของการพัฒนาทำให้เกิดความภูมิใจและวางแผนสิ่งที่ได้มาจากการพัฒนา

กรณีการ์ พงษ์สนธิ (2543) กล่าวว่า ความร่วมมือเป็นหัวใจสำคัญของงานในทุกองค์กร ความร่วมมือจะเป็นจุดเชื่อมของการบรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ความร่วมมือเป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้สิทธิ์เพื่อเข้าร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับความต้องการ การวางแผน การประเมิน เพื่อที่จะได้รับประโยชน์จากการพึ่งพาตนเองมากขึ้น รวมทั้งการควบคุมสังคม ทรัพยากรต่าง ๆ

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนมีความคิดที่อยากจะทำโดยความคิดที่อยากจะทำนั้น เป็นความอยากที่เกิดขึ้นหลังจากได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์หามาพอสมควร จนความอยากจะทำเกิดเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องการ ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ ถ้าประชาชน

ได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือ ร่วมคิดแล้วผลการดำเนินงานจะออกมาว่าโครงการ กิจกรรมนั้น จะต้องของงบประมาณหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ยิ่งถือว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, อ้างใน รุจี จารุภาชนัน, 2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง

Devis D.Keith (อ้างในกรณีการ พงษ์สนธิ์และคณะ, 2543) (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ (Contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น และทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

Sinclair (1993, อ้างในกรณีการ พงษ์สนธิ์และคณะ, 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน หรือดำเนินการอย่างเป็นระบบ

สมพันธ์ เตชะอธิก (2541:36) ได้ให้แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคนเปรียบเสมือน “น้ำพุ” ที่น้ำได้พุ่งขึ้นจากฐานล่างที่แข็งแกร่งสู่เบื้องบนและกระจายน้ำลงอย่างทั่วถึง ณ เบื้องล่างผู้คนในชุมชนจากทุกกลุ่มได้มาร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ มาตรการ ตัวชี้วัด กิจกรรม วิธีการทำงาน แผนปฏิบัติการและโครงการในรายละเอียดพวกเขาจะเป็นเจ้าของกิจกรรมการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนให้บังเกิดผลดีแก่ชุมชนได้

และเขาได้ให้กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ “เอไอซี” จึงเป็นกระบวนการเริ่มต้นจากฐานความคิดใหม่ โดยมีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การรู้จักสามัคคีของหมู่คนในสังคมในการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์สิ่งที่ดี
2. ชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาโดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาบทบาทของชุมชนสังคมร่วมกัน
3. พัฒนาองค์ความรู้เป็นการมุ่งเป้าหมายการพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์ไม่มุ่งเน้นเพียงด้านเดียว John M.Cohen และ Norman T.Uphoff (1980:219) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ
 - 3.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
 - 3.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
 - 3.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
 - 3.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ Uphoff ยังได้เสนอกรอบคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนว่ามี 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

มิติที่ (Dimensions) มี 3 มิติ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยทางใดทางหนึ่ง (เช่น) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน
2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ เอกชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพครอบครัว อาชีพ และรายได้
3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือถูกบังคับลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรประชาชนโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วม ผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังประชาชน หรือเป็นเพียงแค่การได้ติดต่อประชาสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

บริบท (Contexts) มี 2 บริบท ดังนี้

1. ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้าว่า มีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็วเข้าได้ประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหารโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น
2. สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น ชุมพร (2540:21-22) อ้างใน Cohen and Uphoff

นอกจากนี้ อ.นิธิ, (2532:98) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้นประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมาย และแนวทางของการพัฒนาดังกล่าว ย่อมต้องอ่อนอ่อนต่อความแตกต่าง (Diversity) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนา ย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชน เจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

และสถาบันฯ (2541:151) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและเป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย ซึ่งสิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การให้คนในชุมชนได้มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเอง

6.1 ประเภทของการมีส่วนร่วม

องค์การอนามัยโลก (WHO,1979 อ้างในกรณีการ พงษ์สนธิ,2543) ได้จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็น 3 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนแบบธรรมชาติ (Spontaneous Participation) เกิดการงู้อะไยภายในของประชาชน กระทำด้วยความสมัครใจและเป็นอิสระ

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ถูกกระตุ้นหรือชักนำชักชวนให้เกิด (Sponsored or Induced Participation) เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาแบบช่วยเหลือ เพื่อให้ตนเอง (Aided self Participation) ทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นตามที่ต้องการ
3. การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ (Coerced Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ผิดพลาดทั้งเชิงแนวคิดและวิธีการ

6.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (2527,อ้างใน กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง,2540) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง คือ การมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรของตนเองที่จัดขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ
2. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม คือ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่เป็นตัวแทนของตน เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านกรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการชุมชน ฯลฯ
3. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านสถาบันหรือหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ ซึ่งสถาบันหรือหน่วยงานเหล่านั้นไม่ใช่องค์กรตัวแทนประชาชน เช่น การที่วัด (สถาบันศาสนา) โรงเรียน (สถาบันการศึกษา) หรือหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อม

ไม่ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมโดยตรงหรือองค์กรตัวแทนเข้าร่วมโดยตรงก็ตาม จะต้องเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นได้เข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง, 2540) ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ
 - 2.1 มีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหา
 - 2.2 มีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
 - 2.3 มีส่วนร่วม ตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ประกอบด้วย
 - 3.1 มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร
 - 3.2 มีส่วนร่วมบริหาร

3.3 มีส่วนร่วมประสานขอความร่วมมือ

4. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ทางด้านวัตถุ ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะการที่บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมใดนั้น ย่อมเกิดจากการเล็งเห็นว่า จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนหรือไม่ และอย่างไร ดังนั้นผลประโยชน์ต่าง ๆ ข้างต้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานนั้น ว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เป้าหมายหรือไม่

Lewin (อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนิท,2543) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็นเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมที่ไม่แสดงออกให้คนอื่นเห็น (Covert participation) เป็นการมีส่วนร่วมด้านความคิด โดยการเขียน การพูด การสื่อความหมายในรูปแบบอื่น เพื่อแสดงความคิดเห็นของตน เช่น การตัดสินใจ (ฉอาน วุฒิกรรมรักษา,2526 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนิท,2543) ได้แก่ การร่วมทำการศึกษาค้นคว้าหาปัญหา ร่วมคิด และสร้างรูปแบบวิธีการเพื่อพัฒนาแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน
2. การมีส่วนร่วมที่แสดงออก (Overt Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขีดความสามารถของตนเองให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน การร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรม การร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์,2527 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนิท,2543)

6.3 องค์การประชาชนกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างใน รุจิ จารุภาชนัน,2540) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบประชาชนกับการมีส่วนร่วมโดยจัดประเภทรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาในระดับต่างๆ ดังนี้

1. องค์การประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มประชาชนที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชน มีการรวมตัวกันเองในขนาดเล็ก ในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทสพช. หรือกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้เลี้ยงไหม กลุ่มเหล่านี้จะทำงานในลักษณะที่ให้ประโยชน์แก่สมาชิก
2. องค์การประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ องค์การเหล่านี้ปฏิบัติตามกฎหมาย และข้อบังคับหรืออาจดำเนินในรูปการจดทะเบียนสมาคม สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ชาวไร่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของประชาชนในการตัดสินใจทำงานร่วมกับประชาชนและพัฒนาร่วมกับราชการ

นอกจากนี้ยังมียุทธศาสตร์การบริหารส่วนตำบลซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งขององค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อมีการกระจายอำนาจสู่ประชาชนในท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยเช่นกัน

6.4 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

ได้มีผู้กล่าวถึง ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมซึ่งมีหลายประการได้แก่

1. การครอบงำโดยอำนาจของรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าสิ่งใดดีสำหรับประชาชน ซึ่งอยู่นอกเหนือจากความเข้าใจของประชาชน ทำให้ขัดขวางความคิดริเริ่ม เกิดความสับสน และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ (ปรัชญา เวสารักษ์, 2528 อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)
2. ระบบอุปถัมภ์ มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เพราะระบบอุปถัมภ์เป็นการจัดสมาชิกของกลุ่มลัดหน้าเป็นชั้น ซึ่งตั้งอยู่ในความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ผู้ให้การอุปถัมภ์ต่อหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ได้รับประโยชน์ (อกิน ระพัฒน์, 2527, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)
3. การกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินทำให้ประชาชนขาดความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ อำนาจในการต่อรองไม่มี หรือน้อยและยึดเอาแรงงานเป็นอำนาจต่อรอง)

ดังนั้นแนวทางให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมตามโครงการหรือพัฒนาชุมชนย่อม ขึ้นอยู่กับวิธีการดังต่อไปนี้

1. นโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลจะต้องปรับแนวคิดการวางแผนจากบนลงล่าง (Top-Down) ไปล่างขึ้นบน (Bottom-Top) มากขึ้น เพื่อพัฒนาให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดความสนใจมีการประสานงานและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรประชาชนควรมีโครงการสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก องค์กรเหล่านี้ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี สามารถมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินงานตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลและแต่ละกลุ่มได้

กล่าวโดยสรุป ด้วยแนวคิดที่ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ยังมีการเข้าใจในความหมายของความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมและความร่วมมือมีหลักการ กระบวนการ และเป้าหมายต่างกัน เมื่อนำไปใช้ผิด ผลที่ได้รับไม่บรรลุเจตนารมณ์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้ ความแตกต่างระหว่างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมอยู่ที่ที่มาของความคิดอยากจะทำ ไม่ว่าสิ่งที่ทำนั้นเป็นโครงการหรือกิจกรรมใด

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เป็นเรื่องของลำดับขั้นมีลักษณะเป็นวัฏจักรที่มีการพัฒนาการของการมีส่วนร่วมจากเรื่องง่ายไปสู่เรื่องที่ยากและมีความซับซ้อนขึ้น เพื่อให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างธรรมชาติมีความต่อเนื่องและมีความยั่งยืนมากที่สุด โดยเน้นบทบาทของกลุ่มคนต่อการมีส่วนร่วมตามศักยภาพของแต่ละกลุ่มมีอยู่และจะต้องให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหา คือประชาชนหรือเจ้าของท้องถิ่นที่เป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตนเอง รวมถึงการกำหนดกระบวนการให้ได้มาของแผนปฏิบัตินั้น ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการติดตามประเมินผลขั้นสุดท้ายเพื่อนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามแนวทางสรุปผลครั้งสุดท้าย จนกลายเป็นวัฏจักรของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนทุกคน ทุกกลุ่มคน ไม่ใช่บุคคลหรือกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวแต่บอกว่าเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่ม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งต่างกัน บางชุมชนประสบความสำเร็จ แต่บางชุมชนอาจมีปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน เนื่องจากในการมีส่วนร่วมต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมทั้งแบบแสดงออกและไม่แสดงออกอย่างเหมาะสม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดังนั้น ตามบทบาทของผู้วิจัยในประเด็น "การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน ในการค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร" เป็นผู้สอบถามให้ข้อมูลและสร้างเงื่อนไข เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการกำหนดทางเลือกของกลุ่ม โดยการใช้คำถาม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
4. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

7. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนปรับตนเองเพื่อตอบสนองสิ่งเหล่านี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การเรียนรู้ของมนุษย์มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เป็นการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบมนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ การเรียนรู้เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต

แบนดูรา (Bandura) (อ้างใน ชีรพร อุวรรณโน และปรีชา วิหกโต, 2531 หน้า 314-318) เจ้าแห่งทฤษฎีปัญหาทางสังคม ให้ทัศนะว่าพฤติกรรมของมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักอีก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางปัญญา ปัจจัยส่วนบุคคลอื่น และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

แบนดูรา ได้แบ่งการเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning)

2. การเรียนรู้จากการกระทำ (Enactive Learning)

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรนิไล เลิศวิชา, 2532, บทนำ) ได้ให้แนวคิดการเรียนรู้ของประชาชนในชนบท เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้การปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การปฏิบัติตามแบบผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบทชุมชน วัฒนธรรมที่เป็นจริง กระบวนการนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพการณ์สังคมที่เปลี่ยนไป

บทสรุป

กระบวนการเรียนรู้มีคู่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยที่เราอาจไม่รู้ตัว กระบวนการเรียนรู้ นั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและถูกแอบแฝงอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพตามวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ดังนั้น การค้นหาแนวทางการดำเนินงานประชาคมในกระบวนการเรียนรู้ มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยระยะเวลา ความรู้ ความเข้าใจในแนวคิด ทฤษฎี ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วม การควบคุมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ประชาคมอำเภอ โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจและการดำเนินงานร่วมกันของ 2 หมู่บ้าน 2 ชนเผ่า คือ ไทยใหญ่-มูเซอดำ เป็นเครื่องมือในการค้นหากระบวนการดำเนินงานประชาคมที่เหมาะสมกับพื้นที่สูงที่มีเงื่อนไขเฉพาะพื้นที่ อันจะได้นำมาพิจารณาประกอบในการดำเนินงานประชาคมที่มีชุมชนเป็นรากฐานของข้อมูล ชุมชนคิด ดำเนินการ ประเมินผล โดยชุมชน และเพื่อชุมชน

8. แนวทางการจัดประชาคมของส่วนราชการ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ให้ความสำคัญกับแนวความคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากที่กำหนดให้มียุทธศาสตร์การพัฒนาประชารัฐขึ้น อันเป็นเรื่องของการที่ภาครัฐและภาคเอกชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศแบบองค์รวม อีกทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองที่กระทรวงมหาดไทยนำเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2541 ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติประการหนึ่งคือ สนับสนุนการดำเนินการเรื่องประชาคม

บทที่ 3 บริบทชุมชน

1. บ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

1.1) ประวัติชุมชน

หมู่บ้านไม้สูง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า โดยได้เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเมื่อประมาณ 30 ปี เดิมทีในพื้นที่หมู่บ้านนี้มีชาวเผ่าละวะ ได้มาตั้งหมู่บ้านอยู่ก่อนและได้มีการเพาะปลูกต้นชาไว้จำนวนหนึ่ง และได้มีการสร้างวัดไว้ในหมู่บ้าน ต่อมาเผ่าละวะได้อพยพกลับไปในประเทศพม่า

ต่อมามีพ่อเผ่าคองกอง ซึ่งได้อพยพมาจากเมืองไต สิบสองปันนาตอนใต้ของประเทศจีนมีสมาชิก 8 ครอบครัวและมีพระชอนะ เดิมอยู่ที่วัดเวียงห้วยในประเทศพม่า ได้เดินทางร่วมกันมาและได้มาจัดตั้งหมู่บ้านไม้สูงและได้จัดสร้างวัดขึ้นมาอีกครั้ง

ต่อมามีกลุ่ม นายคองป้าง – นางป้ายูน มีสมาชิกกลุ่ม 4 ครอบครัว เดิมอยู่บ้านปางคอง (ใกล้บริเวณบ้านกิดสามสิบ ตำบลสบป่อง) ได้อพยพพร้อมครอบครัวเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านไม้สูง เนื่องจาก มีสมาชิกกลุ่มเล็กไม่มีความปลอดภัยในชีวิต มีสัตว์ร้ายจำนวนมาก ผลผลิตทางการเกษตรไม่พอกิน มีความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า

ต่อมามีกลุ่มนายกันแกงและนายจำก่าหม่อง ซึ่งเป็นเครือญาติพี่น้องเดิมอยู่ที่บ้านผากหม้อ (ห้วยน้ำแม่กุน) ในประเทศพม่า และมีนายหน้อยเจ้า ซึ่งเป็นลูกเขยของนายจำก่าหม่องซึ่งมีอาชีพเป็นพ่อค้าวัวต่างได้พาครอบครัวย้ายเข้ามาสมทบอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านไม้สูง

มีนายก้างอ่อง พร้อมครอบครัว เดิมอยู่ที่บ้านไม้ลัน ได้อพยพเข้ามาอยู่ในกลุ่มเครือญาติ

นายสุนต้า เดิมอยู่ที่บ้านแม่ละนาได้มาแต่งงานกับคนบ้านไม้สูง

นายเหม่ง เดิมอยู่ที่บ้านปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มาแต่งงานกับคนบ้านไม้สูง

นายแข็ง เดิมอยู่ที่บ้านนาปู่ป้อม ได้มาแต่งงานอยู่กับคนบ้านไม้สูง

นายน้อยจันและนายแก้ว ปัญญา มี คนเชียงใหม่ได้มาแต่งงานอยู่กับคนบ้านไม้สูงเช่นกัน

กลุ่มครอบครัวที่อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านไม้สูง มีความเชื่อในวัฒนธรรมของคนไต นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และมีความเป็นเครือญาติพี่น้อง ร่วมกันสร้างวัดขึ้นในหมู่บ้าน กลุ่มคนบางส่วนได้อพยพออกนอกบ้านไปประกอบอาชีพและบางส่วนย้ายสำมะโนครัวเรือนไปอยู่ชุมชนอื่น

ปัจจุบันบ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีหลังคาเรือนทั้งหมด 28 หลังคาเรือนมีจำนวนประชากรจำนวน 100 คน ชาย 54 คน หญิง 46 คน

1.2) การปกครองของบ้านไม้สูง

ผู้นำชุมชนในอดีต

1. นายคองกอง

2. นายคองป้าง

3. นายกันแกง
4. นายสุนต่ำ (ปู่หมอแพทย์)
5. นายเจเลิ่งต่ำ
6. นายแหลง

หน้าที่ผู้นำชุมชนในอดีต

- มีหน้าที่แก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท
- แบ่งหน้าที่งานพัฒนา
- นำทำกิจกรรมของวัฒนธรรม – ประเพณีในชุมชน
- ดูแลความสงบภายในหมู่บ้าน
- รับ – ส่ง ข้อมูลข่าวสาร

ลักษณะผู้นำในอดีต

- พุดจริง ทำจริง และเป็นผู้กล้าตัดสินใจ
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน
- ชาวบ้านให้ความเคารพ เชื่อถือ
- ซื่อสัตย์
- บ้านผู้นำเป็นที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง

ผู้นำที่มีการแต่งตั้งจากทางราชการในสมัยอดีต

- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายน้อยจันทร์ -
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายขยงยุทธ วิไลคุณธรรม (ปี 2512 – 2525)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายเหม่ง ทาคำมา (ปี 2525 – 2526)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายขยงยุทธ วิไลคุณธรรม (ปี 2526 – 2530)

ในปี 2530 ทางราชการ ได้ประกาศแบ่งการปกครองไ้ด้ยกฐานอำเภอปางมะผ้าในปัจจุบัน เป็นกิ่งอำเภอปางมะผ้า ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ตำบล คือ ตำบลปางมะผ้า , ตำบลถ้ำลอด , ตำบลสบป่อง , ตำบลนาปู่ป้อม และได้แต่งตั้งหมู่บ้านไม้สูง เป็นหมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการคัดเลือกตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน โดยรับสมัครบุคคลที่เต็มใจ โดยใช้วิธีการให้ชาวบ้านยกมือ นับคะแนน

- ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน คือ นายขยงยุทธ วิไลคุณธรรม (ปี 2530 – 2544)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายสุวัฒน์ ทาคำมา
- ผู้ดูแลความสงบ (ผรส.) คือ นายผดุง ปรีชาศิริกุล

ตำแหน่งในปัจจุบัน

- ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน คือ นาย สมจิตต์ บันดลสุข (ปี 2544 – ปัจจุบัน)
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายสุวัฒน์ ทาคำมา (ปี 2541 – ปัจจุบัน)
- ผู้ดูแลความสงบ (ผรส.) คือ นายผดุง ปรีชาศิริกุล (ปี 2533 – ปัจจุบัน)
- สมาชิก อบต. คือ นายทองอินทร์ แก้วดาศรีมงคล (ปี 2544 – ปัจจุบัน)

หน้าที่ของผู้นำทางการ

- มีหน้าที่ติดต่อประสานงาน หน่วยงาน อำเภอ
- ทำหน้าที่ ตามที่ได้รับคำสั่งจาก นายอำเภอกำหนดให้
- นำชาวบ้านพัฒนา ทำกิจกรรมตามวัฒนธรรม – ประเพณี ของชุมชน

ลักษณะผู้นำทางการ

- เป็นตัวแทนชาวบ้านไปประชุม ติดต่อกับหน่วยงาน
- ได้รับคำสั่งจากอำเภอกำหนดให้ปฏิบัติงาน
- คนในชุมชนเพิ่มขึ้น มีการศึกษา รับรู้ข้อมูลข่าวสารมาก ส่งผลไม่ค่อยเชื่อผู้นำ
- ความเชื่อถือลดลง ชุมชนไม่จำกัดการที่วางไว้ ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือในชุมชน

1.3) ที่ตั้ง อาณาเขต หมู่บ้านไม้สูง

พื้นที่หมู่บ้านไม้สูง เป็นพื้นที่สันคอยสูง มีพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด 7,893.5 ไร่ โดยประมาณ แยกเป็นพื้นที่ทำกิน 372.5 ไร่ ที่ตั้งของหมู่บ้านห่างจากอำเภอบางมะฝ้า 23 กิโลเมตร เป็นลูกทุ่งและลาดยาง สามารถเดินทางได้สะดวกและติดต่อกับหมู่บ้านอื่นได้

- ทิศเหนือ	อาณาเขตติดต่อกับ	บ้านผาเผือก
- ทิศใต้	อาณาเขตติดต่อกับ	บ้านปางคามน้อยและบ้านจำโบ
- ทิศตะวันออก	อาณาเขตติดต่อกับ	บ้านแม่ละนาและบ้านยาป่าแหน
- ทิศตะวันตก	อาณาเขตติดต่อกับ	บ้านหนองหอยและบ้านผาแดง

1.4) ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านไม้สูง เป็นหมู่บ้านที่อยู่บนสันคอย มีภูเขาและลำห้วยขนาดเล็กๆอยู่ล้อมรอบ ซึ่งชุมชนแห่งนี้มีอาชีพทำไร่ ทำสวนและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม

มีการคมนาคมติดต่อภายนอก เป็นถนนสายหลัก ที่ผ่านรอบนอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นถนนที่ติดต่อกับชายแดนไทย – พม่า ที่บ้านไม้ล้านและที่บ้านปางคาม และใช้เป็นเส้นทางเดียวกันกับที่เชื่อมติดต่อกับอำเภอบางมะฝ้า

1.5) สังคมและวัฒนธรรม

1.5.1 ด้านการศึกษา

โรงเรียนเริ่มแรก เป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา สร้างขึ้นเมื่อปี 2515 เป็นอาคารไม้ทั้งหลังมีครูผู้สอนจำนวน 2 คน ดำเนินการสอนตั้งแต่ชั้น ป.1 – ป.4 จนกระทั่งถึงปี 2535 โรงเรียนถูกยุบ เนื่องจากนักเรียนมีจำนวนน้อย ในปี 2537 ทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดตั้งโรงเรียน กศน.ขึ้นจนถึงปี 2540 โรงเรียน กศน. ก็ถูกยุบอีกครั้ง เนื่องจากนักเรียนมีจำนวนน้อย ส่วนหนึ่งย้ายไปเรียนที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.5.2 วัฒนธรรมประเพณี

การสร้างวัดได้สร้างพร้อมกับการจัดตั้งหมู่บ้านในเริ่มแรก สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงด้วยหญ้าคา สร้างในบริเวณที่ลุ่มอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านและมีพระมาจำพรรษาในวัดนี้หลายรูป จำพรรษาได้ไม่นานก็จากไปจำพรรษาที่อื่น

ต่อมาผู้เฒ่าผู้แก่ได้หารือกันว่า วัดที่ตั้งอยู่ในที่ลุ่มและต่ำกว่าหมู่บ้านนั้นไม่ดี จึงได้จัดสร้างวัดใหม่ขึ้นในบริเวณบนเขาที่อยู่สูงกว่าหมู่บ้านเป็นวัดที่สร้างด้วยไม้และมุงด้วยสังกะสี ปัจจุบันมีพระเสาร์และเนรทอนเป็นผู้รักษาการแทนตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบ้านไม้สูง

ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องการนับถือศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม โดยมีการปฏิบัติดังนี้

- เดือน 2 หรือเดือนเก้าของชาวไทยใหญ่ จะมีการทำบุญเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวในการทำกิจกรรมด้านการเกษตร
- เดือน 3 วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 จะมีการทำข้าวย่ากู่ (ข้าวนิยมแดง) นำไปถวายพระที่วัด และขอมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน
- เดือน 4 เป็นเดือนที่ชาวไทยใหญ่ถือกันว่า เป็นฤกษ์ดี สามารถทำพิธีมงคลต่างๆ ได้โดยการนำส้มป่อยมะนาวและหนาว 7 อย่าง มาแช่ไว้ใช้ดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน
- เดือน 5 มีประเพณี กันตอ (ขอขมา) มีการทำขนมเทียน (ข้าวมูนห่อ) ไปขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน โดยจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5
- เดือน 6 มีประเพณีปอยจ่าตี (ก่อเจดีย์ทราย) ในวัด
- เดือน 7 จัดเลี้ยงศาลเจ้าเมือง
- เดือน 8 เป็นเทศกาลเข้าพรรษา จะมีการถวายข้าวมธุปายาส ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทั้งชายและหญิงจะไปจำศีลที่วัดทุกวันพระ
- เดือน 11 เทศกาลออกพรรษา จะมีการทำจองพารา
- เดือน 12 มีประเพณีปอยดับไฟเทียน (ปอยอ่องจ๊อด)

วัฒนธรรมประเพณีสำคัญของชาวไทยใหญ่ (ไต) ในรอบปี

พิธีทำบุญไฟต้นเทียน (ปอยไฟต้นเทียน)

ไฟต้นเทียน คือ สิ่งที่ชาวบ้านช่วยกันนำไม้เกี้ยว สน และเส้ ไม้แห้งมารวมกันแล้วมัดเป็นต้นมี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 – 2 เมตร สูง 4 – 5 เมตร หลังจากนั้นจะนำไปปักไว้ที่วัดและทั้ง 4 ทิศของหมู่บ้าน วัดอุปประสงค์ของพิธี เพื่อสะเดาะเคราะห์หมู่บ้านและชาวบ้านที่อยู่ภายในหมู่บ้านให้มีความเจริญในหน้าที่การงาน ความเป็นอยู่ตลอดจนถึงความเจริญรุ่งเรืองเปรียบเสมือนแสงไฟเทียนที่จุดประกายแสงสว่าง

วันแรกของงาน ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในพิธีกรรมโดยนำปัจจัย ผลผลิตจากพืชไร่

มาบริจาครวมกันที่วัดเชิญชวนชาวบ้านที่เป็นพี่น้องชาวไทยใหญ่มาร่วมงานกันในพิธีที่วัด กลางคืนก็จะมี มโหรีสพสมโภชงานอาทิจการตักลงใต้ รำนก รำโต ร้องเพลงไต และจะนำชุดผู้ที่ตักลงพร้อมกับไม้สน ที่จุดไฟแห่รอบวัดจำนวน 3 รอบ หลังจากนั้นก็พากันไปจุดไฟต้นเทียนที่ปักไว้ภายในหมู่บ้าน

วันที่ 2 ของงาน ในตอนเช้า จะแห่เครื่องไทยทานที่เตรียมไว้และนำผู้ที่ตักลง หม่องไต พากันแห่รอบศาลเจ้าเมือง 3 รอบหลังจากนั้นก็จะไปแห่รอบวัดอีก 3 รอบแล้วนำเครื่องไทยทาน ถวายวัด ฟังธรรม เป็นอันเสร็จพิธี (การเรียนเชิญแขกเข้ามาร่วมงานในอดีต ชาวบ้านใช้ใบชาแห้งและเทียนจี๊ผึ้ง นำไปบอกกล่าวผู้นำหมู่บ้านให้ไปร่วมงาน ปัจจุบันใช้ การ์ด ใส่ซองจดหมายส่งไปตามหมู่บ้านต่างๆ)

ปอยทานข้าวหย่ากู่ (ข้าวหย่ากู่ หมายถึง ข้าวเหนียวหนึ่งที่น่ามาผสมกับน้ำอ้อย เป็น ข้าวเหนียวแดง) ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3)

วันแรกของงาน จะมีการเตรียมข้าวเหนียวนำไปแช่น้ำในตอนเช้าพอตกตอนบ่ายก็จะ นำข้าวเหนียวที่ แช่ไว้ไปนึ่งแล้วนำมาผสมกับน้ำอ้อยพอเข้ากันเรียบร้อยแล้วก็จะนำไปเทลงบนกระด้ง – ถาด เพื่อให้เป็นแผ่นหลังจากนั้นใช้มีดกรีดเป็นแผ่นแล้วนำไปห่อด้วยใบกล้วย

วันที่ 2 นำข้าวหย่ากู่ไปถวายที่ศาลเจ้าเมือง หลังจากนั้นนำข้าวหย่ากู่ไปมอบให้ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโสที่เคารพนับถือ หลังจากนั้นก็นำข้าวหย่ากู่ไปถวายพระที่วัด ฟังธรรม

ปีใหม่ไต ก่อนขึ้นวันปีใหม่ คือวันเนาชาวบ้านจะจัดเตรียมเครื่องไทยทาน ดังนี้

- จัดทำขนมห่อ ซึ่งเอาใบกล้วยมาห่อขนม (ข้าวมันจ็อก)และนำใบกล้วยมาสาน เป็นถ้วย(กอกหอมต่อ) เพื่อใส่ข้าวสุก ผลไม้ ไปถวายที่หิ้งพระ ศาลเจ้าที่ต่างๆในตอนเช้าของวันปีใหม่
- ต้มน้ำส้มป่อย เพื่อนำน้ำมาล้างหน้าหรือเอาอาบเพื่อเป็นการชำระสิ่งที่ไม่ดีในตัวเรา และนำน้ำส้มป่อยไปดำหัวผู้ที่เราเคารพนับถือ ช่วงกลางวันจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น การเล่นลูกสะบ้า ดี หม่อง-กลอง ร้องเพลงไต (เฮดความ)

ในวันปีใหม่ ชาวบ้านจะนำข้าวห่อพร้อมกับข้าวและขนมห่อ ใบชาห่อไป มอบ (ทาน) ให้กับคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพในหมู่บ้าน และนำอาหาร ขนม หรือเครื่องไทยทานที่ เตรียมไว้ไปถวายพระที่วัดและฟังธรรม ช่วงบ่าย จะนำพระพุทธรูปมาสรงน้ำส้มป่อย ต่อจากวันปี ใหม่ ชาวบ้านพร้อมด้วยผู้อาวุโสก็จะพากันไปทำพิธีกันต่อ (ขอขมา) ตามวัด ผู้อาวุโสและชาวบ้านหมู่บ้านอื่น

วันเข้าพรรษา (วันเข้าหว่า) เพื่อให้พระได้ถือศีล จำศีลอยู่ในวัด ผู้เฒ่า ผู้แก่ ไปนอนวัด จำศีล ในวันพระ ขึ้น – แรม 8 ค่ำ – ขึ้น – แรม 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า นำข้าวสาร อาหารแห้งไปถวายพระที่วัด ชาวบ้านฟังธรรม

วันต่างขอมต่อหลวง (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10) ความเชื่อดั้งแต่บรรพบุรุษ พระพุทธเจ้าใน สวรรค์จะเสด็จลงมาฉันท์เพล

วันแรก ชาวบ้านได้ผลิตจากการทำการเกษตรแล้วนำมาถวายในวัด ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมเครื่องไทยทานแล้วนำไปใส่ในกอกชอมต่อ และนำข้าวเหนียวหนึ่งมาทำเป็นก้อนกลมขนาดเท่ากำมือแล้วนำไปผสมกับนม – เนย – น้ำผึ้งให้เข้ากันจำนวน 49 ก้อน นำไปใส่ในกอกชอมต่อหลวง

วันที่ 2 ในตอนเช้าประมาณ 05.00 น. ชาวบ้านจะนำของหรือเครื่องไทยทานไปในพิธีถวายกอกชอมต่อหลวงในวัด พอดอนสาย จะเข้าวัดฟังธรรม

วันออกพรรษา หรือ วันออกหว่า (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11)

วันแรก ชาวบ้านจะทำแข่งปุด (หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยไม้ไผ่ หรือ ไม้ข้าวหลาม ตัดยาวประมาณ 2 เมตร 4 ต้นแล้วนำไม้ไผ่มาจักสานให้เป็นแข่งวางบนเสาทั้งสี่ต้นที่ได้เตรียมไว้แล้วนำต้น ข้าวตังกล้วย ต้นอ้อย หรือผลิตจากไร่ นา มามัดกับเสาทั้ง 4 ต้น

วันที่ 2 ในตอนเช้า ชาวบ้านจะนำสิ่งของที่เตรียมไว้ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง พืชผลทางการเกษตรไปถวายพระที่วัด ฟังธรรม และจะทำข้าวห่อ ไปมอบให้ (ทาน) ผู้ที่อาวุโส ผู้ที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน

ปอยส่างลอง งานบวชเด็กชาย อายุ 10 – 15 ปี บวชเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณพ่อ-แม่

วันแรก เตรียมเครื่องแต่งตัวส่างลอง เตรียมเครื่องไทยทาน อาหารเครื่องดื่ม พ่อแม่ของเด็กจะพาลูกไปถือศีล 5 ในวัดพร้อมกับโกนผม แต่งชุดส่างลองแล้วไปให้พระอาจารย์ทำพิธีให้กับส่างลอง เสร็จแล้วจะนำส่างลองแห่รอบวัด 3 รอบแล้วขบวนแห่ไปที่บ้าน

วันที่ 2 ขบวนพิธีส่างลองจะแห่ไปตามบ้าน ตอนกลางคืนจะทำพิธีเรียกขวัญส่างลอง โดยให้ส่าหรือผู้รู้วิชา คาถา ทำพิธีให้ แล้วใช้ด้ายผูกข้อมือส่างลอง ของที่ใช้ในพิธี เครื่องไทยทาน ประกอบด้วย กล้วย 2 หวี นำใบตองมาทำเป็นกรวย (โอดหมอก) ใส่ยาเส้น ร่มที่ใช้กางให้ส่างลอง ผีอก ผ้าแดง ผ้าขาว

วันที่ 3 ขบวนแห่ส่างลองพร้อมด้วยเครื่องไทยทาน กลองฆ้องไต จะแห่ส่างลองไปที่ศาลเจ้าเมืองของหมู่บ้านแล้วขบวนแห่จะแห่ผ่านหมู่บ้านแล้วเข้าไปแห่วนรอบวัด 3 รอบ แล้วนำส่างลองเครื่องไทยทานขึ้นบนวัด พระอาจารย์จะทำพิธีบวชส่างลองให้เป็นสามเณรและนุ่งห่มผ้าเหลืองและนำเครื่องไทยทานถวายให้วัด ฟังธรรม เป็นอันเสร็จพิธี

กรณีการบวชส่างลอง

- ต้องใช้การมีส่วนร่วมจากชุมชนทุกหลังคาเรือน เพราะต้องใช้ค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก การบวชส่างลอง 1 องค์ใช้งบประมาณ 10,000 บาท

- ชาวบ้านนำของผลิต พืชผล ข้าว มาร่วมสมทบ
- บริจาคเงินเพื่อร่วมสมทบ
- ชาวบ้านช่วยกันทำอาหารในวัดและในบ้านเจ้าภาพส่างลอง

พิธีการเลี้ยงผีน้ำ เพื่อไปขอเจ้าที่ผีน้ำ ขอให้น้ำในลำห้วยมีน้ำมากๆ เพื่อที่จะนำน้ำไปใช้ในการเกษตรและไว้เป็นน้ำดื่ม

การเตรียมพิธี จะเชิญสล่า + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 4 ตัว นำไปบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ สล่าก็จะทำพิธี ในกรณีที่ทำพิธีเสร็จแล้ว ห้ามคนไปตัดไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ

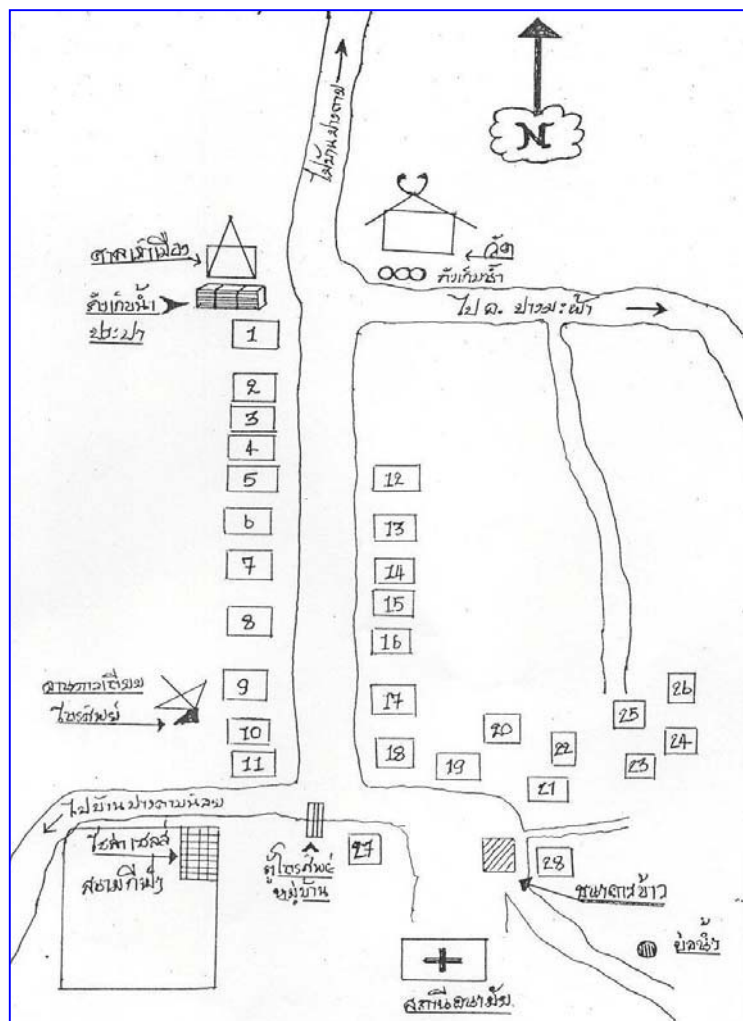
พิธีการเลี้ยงผีป่า เพื่อเป็นการขอให้เจ้าที่ผีป่า ช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงชาวบ้านที่ปล่อยในป่า อย่าให้สัตว์ป่ามาทำลายและขอให้สัตว์ป่า เช่น หนู นก อย่าให้มาทำลายพืชไร่ ช่วยคุ้มครองชาวบ้านที่เข้าไปในป่า

การเตรียมพิธี จะเชิญสล่า + ผู้มีคาถาอาคม + ชาวบ้าน และนำเครื่องเซ่นไหว้ เช่น เหล้า 2 ขวด ไก่ 8 ตัว นำไปบริเวณที่เป็นป่าใหญ่ สล่าก็จะทำพิธี

พิธีการเลี้ยงผีไร่ เพื่อขอให้เจ้าที่ผีไร่ช่วยดูแลไร่ ไม่ให้แมลง สัตว์มาทำลายพืชไร่และขอให้ได้ผลผลิตจากไร่มากๆ กรณี ถ้าหากปีไหนได้ผลผลิตจากไร่มาก เจ้าของไร่ก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปเลี้ยงผีไร่อีกครั้งถือกล่าวขอบคุณ

การเตรียมพิธี เจ้าของไร่ จะนำไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ไปถวายให้ผีไร่

แผนที่ภายในหมู่บ้านไม้สูง

1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ โดยส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตร ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ เป็นการผลิแบบพึ่งตนเองคือ ได้ผลผลิตเพื่อการบริโภค ส่วนที่เหลือจากการบริโภคก็จะนำไปจำหน่าย การเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่จะเลี้ยง หมู ไก่ เลี้ยงเพื่อบริโภคส่วนที่เหลือจะนำไปจำหน่าย การเลี้ยงวัวเป็นการเลี้ยงเพื่อทางเศรษฐกิจโดยตรง มีบางส่วนที่ทำอาชีพเสริมเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือน เช่นการทำปูนขาว (ปูนที่กินกับหมาก) การแปรรูปต้นอ้อยให้น้ำอ้อย

ในด้านแรงงานในชุมชนยังมีการลงแขก (เอามือ) และบางส่วนมีการจ้างภายในชุมชน

ในด้านอาชีพนอกภาคเกษตร มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากส่วนราชการและระบบการจัดการกลุ่มยังไม่ชัดเจนตลอดจนถึงระบบการตลาด

□ สรุปข้อมูลการใช้พื้นที่และรายได้ของครัวเรือนบ้านปางคามน้อย (28 ครัวเรือน)

การใช้ที่ดินปี 2543

1. พื้นที่ปลูกข้าว 97.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 94.5 ถัง (0.96 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 2,840 ถัง (29.12 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 227,200 บาท (80 บาท/ถัง หรือ 2,330.25 บาท/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 134 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 43 ถัง (0.32 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 1,320 ถัง (9.85 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 66,000 บาท (50 บาท/ถัง หรือ 492.5 บาท/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 52 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 49.15 ถัง (0.94 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 360 ถัง (6.92 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 72,000 บาท (200 บาท/ถัง หรือ 1,384.61 บาท/ไร่)
4. พื้นที่ไม้ผล 58.5 ไร่ จำหน่ายผลผลิตที่ได้เป็นจำนวนเงินประมาณ 22,900 บาท (391.45 บาท/ไร่)
5. สัตว์เลี้ยง – การจำหน่ายสัตว์เลี้ยงในปี 2543
 - ควาย มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 1 ตัว ไม่มีรายได้จากการขายในรอบปี
 - วัว มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 117 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 106,900 บาท
 - หมู มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 99 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 43,200 บาท
 - ไก่ มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 367 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 700 บาท
6. อาชีพเสริม และรายได้จากการรับจ้าง/ค่าตอบแทนอื่นๆที่ได้ในรอบ 1 ปี (2543) เท่ากับ 133,620 บาท (4,772.14 บาท/ครัวเรือน)

สรุปรายได้ต่างๆ ของครัวเรือนบ้านปางคามน้อยในรอบปี 2543

- รวมรายได้จากการขายผลผลิตจากพืชการเกษตร ทั้งหมดประมาณ 389,100 บาท หรือประมาณ 13,896.42 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการเลี้ยงสัตว์ ทั้งหมดประมาณ 150,800 บาท หรือ ประมาณ 5,385.71 บาท ต่อ ครัวเรือน

- รวมรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม-แรงงานอื่นๆ ทั้งหมดประมาณ 133,620 บาท หรือประมาณ 4,772.14 บาท ต่อครัวเรือน

รวมรายได้ทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือน ประมาณ 24,054.28 บาท

การใช้ที่ดินปี 2544

1. พื้นที่ปลูกข้าวไร่ 110.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 108 ถัง (0.97 ถัง/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 197 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 45 ถัง (0.22 ถัง/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 59.5 ไร่ โดยปลูกเสริมในพื้นที่ปลูกข้าวโพด ใช้เมล็ดพันธุ์ 65.0 ถัง (1.01 ถัง/ไร่)
4. พื้นที่ไร่เหล้ามี 71 แปลง ประมาณ 196 ไร่

รวมการใช้พื้นที่ทำกิน ประมาณ 947.5 ไร่

1.7 ทรัพยากรธรรมชาติ

- การใช้ที่ดิน ชุมชนส่วนใหญ่ทำไร่ มีจำนวน 75 ไร่ 372.5 ไร่ มีที่นา 1 แปลง 2 ไร่ ใช้ปลูกข้าว ส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวหอ ข้าวเหนียวน้อย สาเหตุที่ไม่ปลูกข้าวที่ส่งเสริม เพราะไม่ทนทานต่อโรคและแมลง เคยใช้สารเคมีปรากฏว่าทำให้พันธุ์ข้าวเสียหายมากกว่าพันธุ์ที่ไม่ได้ใช้ยา
- ข้าวโพด การปลูกข้าวโพดนิยมปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง ปลูกไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์
- ถั่วแดง การปลูกถั่วแดง จะปลูกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดเสร็จแล้ว โดยใช้แปลงที่ปลูกข้าวโพดปลูกไว้เพื่อขาย
- การทำสวน ในชุมชนจะมีสวนชาและไม้ผลที่ปลูกเสริมและให้ผลผลิต เช่น ส้มโอ มะนาว กล้วย กาแฟ มะม่วง

ในอดีตที่ผ่านมา การทำไร่ – สวน ไม่เคยมีโรคหรือแมลงระบาด แต่ในปัจจุบันมีโรคแมลงระบาดเกิดขึ้นทุกปีในการเพาะปลูก ชุมชนไม่มีความรู้ในเรื่องการหาแนวทางป้องกันและกำจัดโรคแมลงตลอดทั้งการใช้ยาและระบบน้ำไม่ดี

น้ำและแหล่งน้ำ

ในบริเวณหมู่บ้านมีแหล่งน้ำขนาดเล็ก หลายแห่ง

- ห้วยน้ำ สวนชา - ห้วยสันบาง
- ห้วยปุงสูง - ห้วยปางมะเขือ
- ห้วยคาโปก้าอยู่ระหว่างขอบเขตบ้านไม้สูง – บ้านปางคามน้อย
- ห้วยลูกมะม่วง - ห้วยน้ำบ่อจอง
- ห้วยปุงยาม - ห้วยไม้สูงคำขอนแก่น
- ห้วยปางเจิง

ป่า – การใช้ป่า

การจัดการป่าต้นน้ำ มีการหาหรือในระดับกลุ่มในชุมชนและมีกติกาภายในชุมชน

1.8 ปัญหาของชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนกับอาชีพที่เป็นอยู่ทุกวันนี้แบบพออยู่พอกิน การปรับสภาพพื้นที่ สนับสนุนส่งเสริมระบบให้เห็นผลที่ชัดเจนมากขึ้น อาทิ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การเกษตรธรรมชาติ

ส่วนหนึ่งชุมชนมีการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง อื่นๆ ระบบการผลิตมีการพึ่งพา ระบบจากภายนอกมากขึ้น อาจส่งผลต่อในชุมชน

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ระบบการเมืองการปกครอง กระแสความเจริญทางเทคโนโลยี เข้ามากระทบกับระบบสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่งผลให้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมาก หากไม่มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีและองค์ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ ให้ชัดเจน เท้าตันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดีระดับหนึ่ง แต่ยังขาดการสร้างความรู้ เข้าใจ ความตระหนักให้กับบุคคลทั้งภายนอกและภายใน รวมทั้งการประสานกับองค์กรภาคราชการ ผู้นำชุมชน ให้เอาใจจริงเอาใจและต่อเนื่อง

ด้านกลุ่มองค์กร

กลุ่มองค์กรในชุมชน ยังไม่มีความชัดเจนและความตระหนักในการรวมกลุ่มและในตัวองค์กรมี แต่ในนามหรือรายชื่อคณะกรรมการกลุ่ม ขาดความรู้ความเข้าใจ ทิศทางในการดำเนินงานตลอดจนผู้นำกลุ่มองค์กรขาดวิสัยทัศน์ในการดำเนินงาน ควรมีการปรับปรุง ปรับวิสัยทัศน์ของคณะกรรมการ ผู้นำ องค์กรและกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน มีการชี้แจงและโปร่งใสในงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

1.9 ผู้รู้ / ผู้เชี่ยวชาญ ในหมู่บ้านไม้สูง

ผู้รู้ด้านการรักษาโรคพื้นบ้านด้วยยาสมุนไพร

1. นายเชิง ได้ไปเรียนมาจากพระและได้ทำพิธียกครู เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์
2. นายยอด ได้เรียนรู้กับพ่อเฒ่าในตระกูลพี่น้อง
3. นายเงิน ได้เรียนรู้มาจากผู้รู้ในหมู่บ้าน

ผู้มีความชำนาญในด้านจักสานไม้ไผ่

1. นายหม่อง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
2. นายอ่อง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
3. นายผดุง ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
4. นายหลี่ ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย

5. นายมล ได้ฝึกทำกับผู้รู้ในหมู่บ้านและทดลองทำเองและนำไปใช้งานในครัวเรือน / ทำขาย
ผู้มีความรู้ด้านการวางแผนโบราณหรือกายภาพบำบัด

1. นายอ่อง ฝึกนวดมาจากพ่อเฒ่า ผู้รู้ในหมู่บ้าน

2. นางสาวณัฏฐ์ ปรึกษาสิริกุล ฝึกนวดมาจากพ่อเฒ่า ผู้รู้ในหมู่บ้าน

ผู้มีความรู้ด้านการสร้างเครื่องบิ้อ้อยและวิธีการ ขั้นตอนการแปรรูปอ้อย

1. นายอ่อง ทดลอง และฝึกทำจากผู้รู้

2. นายมล ทดลอง และฝึกทำจากผู้รู้

ผู้ที่มีความสามารถร้องเพลงไต (เฮดความ)

1. นายลาน เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

2. นายส่วยจิ่ง เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

3. นายเงิน เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการตีกลอง การรำนก รำโต

1. นายอินตะ เรียนรู้จากผู้เฒ่า - ผู้แก่

ผู้ที่มีความรู้ด้านคาถา อาคม เลี้ยงผีดี เลี้ยงผีร้าย

1. นายเงิน ฝันดวงใจ เรียนรู้กับพระ อาจารย์

2. นายยงยุทธ วิไลคุณธรรม เรียนรู้กับพระ อาจารย์

3. นายเจ็ง บันดลสุข เรียนรู้กับพระ อาจารย์

ผู้ที่มีความรู้ด้านการแปรรูปหินปูนให้เป็นปูนที่กินหมาก

1. นายล่า ฝันดวงใจ ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

2. นายประวิทย์ ทาคำมา ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

3. นายทองอินทร์ ฝึกทำเองในชุมชนกับผู้รู้

2. บ้านปางคามน้อย หมู่ที่ 3

2.1 ประวัติหมู่บ้าน

บ้านปางคามน้อย เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอดำ ในอดีตชุมชนชาวมูเซอดำได้อพยพถิ่นฐานมาจากประเทศเมียนมา จากบ้านห้วยแม่ผี และบ้านนามนหลวง (คอยมูเซอ) ซึ่งได้ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านปางคามเก่า (ปัจจุบันเป็นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์) โดยมีนายจะโบ ไพรเนติธรรม เป็นผู้นำหมู่บ้าน มีพ่อเฒ่า จะคะ จะลิ เป็นแกมู (ผู้นำทางศาสนา) ต่อมาเมื่ออยู่ในหมู่บ้านปางคามเก่า ชาวบ้านก็ประสบปัญหาการเจ็บป่วย ไม่สบาย และมีการขัดแย้งกันภายใน จึงได้ย้ายอพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยยาว เมื่อมาอยู่ที่บ้านห้วยยาวก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับที่บ้านปางคามเก่า จึงได้อพยพออกจากหมู่บ้านห้วยยาว โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านจะโบ คือบ้านจะโบ หมู่ที่ 4 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในปัจจุบัน และอีกกลุ่มหนึ่งได้ไปอยู่ที่บ้านตองผา ขณะที่อยู่ที่บ้านตองผา ก็มีทางราชการได้นำโครงการ กสข. (โครงการขุดบ่อน้ำ) และได้ดำเนินการในหมู่บ้านตองผา โดยชาวบ้านไม่เข้าใจและไม่ค่อยจะยอมรับเกรงว่าจะเป็นการผูกมัด ไม่ให้อพยพโยกย้ายและให้ชาวบ้านเลิกการปลูกฝิ่น จึงมีชาวบ้านบางส่วนอพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยน้ำโป่ง 12 ครัวเรือน และบางส่วนจาก 12 ครัวเรือน ย้ายไปอยู่ที่บ้านจะโบ ในส่วนภายใต้การนำของ นายจำดา และนายจะเต๊ะ ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านปางคามเก่าในปี 2526 และเมื่ออยู่ที่บ้านปางคามเก่าได้ 1 – 2 ปี ในปี พ.ศ. 2528 ได้อพยพโยกย้ายมาอยู่ที่บ้านปางคามน้อยในปัจจุบัน โดยการนำของ นายจำดา นายจำหา นายจำลาป้อย นายจำลอง 4 ครัวเรือนในครั้งแรก เหตุผลที่ว่าไกลถนน ติดต่อกับบุคคลภายนอกเป็นไปด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือมีปัญหาต่างๆ ต่อมาในปีเดียวกัน ชาวบ้านอีก 8 ครัวเรือน ที่อาศัยอยู่ที่บ้านปางคามเก่าและที่บ้านตองผา อีก 4 ครัวเรือน ได้อพยพเข้ามาสมทบในปี 2529 – 2530 ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 28 ครัวเรือน ภายใต้การปกครองของหมู่บ้านไม้สูง หมู่ที่ 3 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง อาณาเขต

หมู่บ้านปางคามน้อย ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังภูเขา (คอยช้าง) มีป่าไม้ล้อมรอบหมู่บ้าน มีพื้นที่ทำกินอยู่รอบหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ใกล้หมู่บ้านมีป่าต้นน้ำคอยช้าง ที่ปะโยชน์การเพาะปลูก

ทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านไม้สูง – บ้านผาเผือก
ทิศใต้	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านจำโบ – บ้านลูกข้าวหลาม
ทิศตะวันออก	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านแม่ละนา – บ้านยาป่าแหน
ทิศตะวันตก	มีอาณาเขตติดต่อกับ	บ้านน้ำสุผาเลื้อ – บ้านหนองหอย

มีถนนติดต่อได้ทางเดียว และถนนต้องผ่านบ้านไม้สูง มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอปางมะผ้า ประมาณ 25 กม.

2.3 ผู้นำการปกครอง การเมือง บ้านปางคามน้อย

- บ้านปางคามเก่า เดิมมี
- นายจะโบ้ ไพเรนดิธรรม เป็นผู้นำหมู่บ้าน (ผู้นำธรรมชาติ)
 - นายจะคะ จะลิ เป็นแก้ว (ผู้นำทางศาสนาหรือพิธีกรรมชนเผ่า)
ซึ่งได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านจะโบ้และบ้านห้วยยาว ในปัจจุบันต่อมาเป็นผู้
นำชุมชนชุดใหม่ซึ่งได้แก่
 - นายจำดา เป็นผู้นำ (ผู้นำธรรมชาติ)
 - นายจะเต้าะ เป็นแก้ว (ผู้นำทางศาสนาหรือพิธีกรรมชนเผ่า)
- ในปี 2528 – 2535 ทางอำเภอได้ประกาศแต่งตั้งตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ก็ได้ผู้
ช่วยผู้ใหญ่บ้านคือ นายจำดา (ปัจจุบันชื่อ นายดำรง วงศ์มานะไพร)
- ในปี 2533 – 2539
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครองคือ นายดำรง วงศ์
มานะไพร
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นาย
สมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
- ในปี 2539 – 2544
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง คือ นายสรพงศ์ ภูผาไพร
วัลย์
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นาย
สมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
 - ตำแหน่งสมาชิก อบต. 1. นายจำนุ ฤกษ์เรืองชัย
2. นายจำฟู ประภานำสุข
- ในปี 2544 – ปัจจุบัน
- ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง คือ นายสรพงศ์ ภูผาไพร
วัลย์
 - ตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายรักษาความสงบ (ผรส.) คือ นาย
สมบัติ บุญรา ศรีทรัพย์
 - ตำแหน่งสมาชิก อบต. คือ นายจำฟี ไพเรนดิธรรม
 - แก้ว (ผู้นำทางศาสนา) คือ นายจะคะ ไพเรนดิธรรม

บทบาทผู้นำธรรมชาติ

- เป็นผู้นำ ผู้อาวุโส ในการแก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท โดยใช้ประเพณีวัฒนธรรม
ดั้งเดิมตัดสิน ทำให้ชุมชนมีความรักใคร่สามัคคีกัน

บทบาทผู้นำทางการ (แต่งตั้ง)

- แก้ไขข้อขัดแย้งกรณีพิพาท ใช้กฎหมายปกครองท้องถิ่นทางราชการตัดสิน ทำให้
บางส่วนของชุมชนเกิดความไม่เข้าใจ

2.4 ข้อมูลครัวเรือนบ้านปางคามน้อย

1. มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 28 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด 149 คน เป็นชาย 68 คน เป็นหญิง 80 คน

ระดับอายุ 0 – 15 ปี	64 คน	30 – 60 ปี	41 คน
15 – 30 ปี	40 คน	60 ปีขึ้นไป	3 คน

2. แยกประเภทบัตรประชาชน – ทะเบียนบ้าน ทร.14 มี 67 คน

- ประเภทบัตรสีฟ้า 36 คน
- ประเภทบัตรสีเขียวขอบแดง 45 คน

3. ระดับการศึกษา (ร.ร.ก.ศ.น.) ศูนย์การศึกษาชุมชน

- ระดับชั้นประถมศึกษา ป.1- ป.6 44 คน
 - ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ม.1 – ม.3 7 คน
 - ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ม.4 – ม.6 ไม่มี
- คิดเป็นร้อยละ 34.2 % ของประชากรทั้งหมด

4. อาชีพภายในชุมชน

- การเกษตร เช่น ปลูกข้าวไร่, ข้าวโพด, ถั่วแดง, ทำสวนไม้ผล, การเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว, หมู, ไก่
- รับจ้างแรงงานทั่วไป

2.5 ทรัพยากรคนสร้าง (สิ่งก่อสร้าง)

ถนน เริ่มดำเนินการขุดสร้างถนนเองโดยชาวบ้าน ในปี 2528 ต่อมาในปี 2532 ได้งบประมาณจากกองทุนพัฒนาตำบล 40 % จำนวน 4,000 บาท ขุดขยายถนนให้รถยนต์เข้าถึงหมู่บ้าน

ประปาธรรมชาติ เริ่มก่อสร้าง ในปี 2528 โดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน ได้สนับสนุนเงิน 30,000 บาท ในการสร้างระบบน้ำประปาธรรมชาติ

ต่อมา ในปี 2538 – 2539 ได้ก่อสร้างถึง 33 โดยงบประมาณจากสภาตำบล จุก่อสร้างถังเก็บน้ำอยู่ในระดับเดียวกับต้นน้ำ ทำให้เก็บน้ำได้น้อย ระดับน้ำไม่ขึ้น

โรงเรียน โรงเรียน ศสช. ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2529 โดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน สนับสนุนสังกะสี จำนวน 88 แผ่น โดยครูและชาวบ้านเป็นผู้ก่อสร้าง ต่อมาในปี 2536 ได้ย้ายโรงเรียนมาอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน เนื่องจากสถานที่เดิมคับแคบไม่สามารถให้เด็กนักเรียนทำแปลงปลูกผักและสร้างสนามเด็กเล่นได้ ในการก่อสร้างครั้งนี้ ได้ใช้งบประมาณจากกองทุนพัฒนาตำบล จำนวน 5,000 บาท กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน จำนวน 8,360 บาท และ ส.ส. สนับสนุนอีก 6,000 บาท เป็นค่าสังกะสี, ปูน, ตะปู

ยั้งฉางข้าว ในอดีตตั้งแต่ปลายปี 2528 ชุมชนได้สร้างยั้งฉางข้าวของชุมชนเอง สร้างด้วยไม้ไผ่, ฟาก จนมาถึงปี 2531 ได้ใช้งบพัฒนาหมู่บ้านและงบตามโครงการตามพระราชดำริมาจัดซื้อไม้, ตะปู, สังกะสี มาสร้างยั้งฉางข้าวถาวร

2.6 กลุ่มกองทุน

ธนาคารข้าว เริ่มในปลายปี 2528 ได้รับการสนับสนุนจากโครงการตามพระราชดำริ จำนวน 20 กระสอบ การกู้ยืมในอัตรา 2 ถึง ข้าวสาร / คิ่น 3 ถึง ข้าวเปลือก เป็นการช่วยเหลือกันในชุมชน เพราะในระยะเริ่มแรกที่ตั้งหมู่บ้าน (ย้ายมาจากปางคามน้อยเดิม) และต้องทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านมากมาย เช่น ปรับพื้นที่สร้างหมู่บ้าน, ขุดถนน, สร้างบ่อน้ำ, สร้างระบบน้ำประปา ทำให้มีเวลาดูแลไร่นาจำกัด

ในปี 2529 ชาวบ้านได้จัดสรรเงิน จำนวน 1,050 บาท จากกองทุนพัฒนาหมู่บ้านที่ทางโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน สนับสนุนมาจัดซื้อข้าวเพิ่ม

ในปี 2541 ได้รับการสนับสนุนจาก อบต.ปางมะผ้า จำนวน 120 ถึง

ในปี 2543 ได้รับการสนับสนุนจากโครงการไฮเพอร์อิก จำนวน 15 ถึง
กติกาการกู้ยืมข้าว ยืม 10 ถึง / ใช้คืน 12 ถึง ยืมได้ไม่เกิน 2 ปี โดยจะทำการเปิดกู้ยืมอยู่ 3 งวดต่อปี คือช่วงเดือนกรกฎาคม, สิงหาคม, กันยายน ปัจจุบันไม่ได้มีการติดตามผลการเรียกเก็บข้าวคืนมาหลายปีแล้ว มีแต่บัญชีการกู้ยืมอยู่

กองทุนวัว เริ่มเมื่อปี 2530 เริ่มจากวัว 6 ตัว หมู 7 ตัว รวม 13 ตัว ได้หมุนเวียนกันในหมู่บ้าน โดยได้กระจายไปให้แก่ผู้ด้อยโอกาสด้วย มีกฎ กติกา เงื่อนไข คนเลี้ยง 50 % คณะกรรมการบริหาร 20 % คิ่นทุน 30 %

2.7 เศรษฐกิจ

การทำไร่

1. ไร่ข้าว ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านปลูกข้าว โดยใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวเจ้า ได้แก่ พันธุ์เจ้าหอ , ข้าวลายหลวง , ข้าวเพ็ญคำ , มีข้าวคอ (3 เดือน) ได้แก่ พันธุ์ข้าวลายน้อย , จำหลอย , พันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์แสง การผลิตเพื่อใช้บริโภค ที่เหลือขาย ผลผลิต 1 ไร่ ได้ 5 – 50 ถัง

2. ข้าวโพด การปลูกส่วนใหญ่ นิยมใช้พันธุ์พื้นเมือง ข้าวโพดขาว ส่วนพันธุ์ส่งเสริมไม่ค่อยนิยมปลูกมากนัก เพราะข้าวโพดพื้นเมืองนั้นอ่อน ข้าวโพดส่งเสริมแข็ง หมูเล็กๆกินไม่ได้ การปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์ หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวโพดจะปลูกถั่วแดง ผลผลิตได้ 1 ไร่ ต่อ 2 – 8 ถัง การปลูกถั่วแดงเพื่อขาย

การทำสวน ในหมู่บ้านมีการปลูกไม้ผล (ที่สามารถให้ผลผลิตได้) ได้แก่ กาแฟ , ส้มโอ , ขนุน , ท้อพื้นเมือง , มะม่วง , มะขาม , บัวย , ลิ้นจี่ และเงาะ การผลิตไม้ผลเพื่อกินและขายไม้ผลที่สามารถขายได้ มีกาแฟ , มะม่วง , ลิ้นจี่ , ท้อ , มะนาว

การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์เป็นสิ่งสำคัญ รายได้ของชุมชนที่เป็นก้อนมาจากการขายสัตว์เลี้ยง ดังนั้นการเลี้ยงสัตว์ เหมือนการมีธนาคารของครอบครัว รายได้หลักจะมาจาก วัว , ควาย , หมู

สภาพปัญหาที่พบในปัจจุบัน (พ.ย.2543) วัว , ควาย , หมู ตายโดยไม่รู้สาเหตุ มีการหายของวัว , ควาย , เล็กๆน้อยๆ ต่อปี มีเสียมกักตุนวัว (ปี 2543 มี 2 ตัว)

การหาของป่า ของป่าสามารถนำมากินและขายได้ ในเขตบริเวณหมู่บ้าน ได้แก่ เห็ดลม , เห็ดถอบ , ปลีกกล้วย , ดอกตัง , ผักหวาน , จักค้าน , มะขามป้อม , ดอกก้ง , จิก , หน่อไม้ เป็นต้น โดยมีพี่น้องมุซอที่บ้านจำโป้ บ่อไคร้ , ลูกข้าวหลาม มาซื้อถึงในพื้นที่

□ สรุปข้อมูลการใช้พื้นที่และรายได้ของครัวเรือนบ้านไม้สูง (28 ครัวเรือน)

การใช้ที่ดินปี 2543

1. พื้นที่ปลูกข้าว 50.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 51.5 ถัง (1.1 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 2,581 ถัง (51.1 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 206,480 บาท (80.01 บาท/ถัง หรือ 4,088.51 บาท/ไร่)
2. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 8 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 4.6 ถัง (0.57 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 230 ถัง (28.75 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 11,500 บาท (50 บาท/ถัง หรือ 1,437.5 บาท/ไร่)
3. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 5.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 6 ถัง (1.09 ถัง/ไร่) ได้ผลผลิต 31 ถัง (5.63 ถัง/ไร่) คิดเป็นจำนวนเงิน 7,400 บาท (238.7 บาท/ถัง หรือ 1,343.88 บาท/ไร่)
4. พื้นที่สวน ไม้ผลอื่นๆ 39.5 ไร่ จำหน่ายผลผลิตที่ได้เป็นจำนวนเงินประมาณ 11,650 บาท (294.93 บาท/ไร่)
5. สัตว์เลี้ยง – การจำหน่ายสัตว์เลี้ยงในปี 2543

- ควาย มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 6 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 24,600 บาท

- วัว มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 31 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 23,000 บาท

- หมู มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 35 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 25,600 บาท
 - ไก่ มีอยู่ในหมู่บ้าน จำนวน 276 ตัว รายได้จากการขายในรอบปี 1,950 บาท
6. อาชีพเสริม และรายได้จากการรับจ้าง/ค่าตอบแทนอื่นๆที่ได้ ในรอบ 1 ปี (2543) เท่ากับ 160,000 บาท (5,714 บาท/ครัวเรือน)

สรุปรายได้ต่างๆ ของครัวเรือนบ้านไม้สูงในรอบปี 2543

- รวมรายได้จากการขายผลผลิตจากพืชการเกษตร ทั้งหมดประมาณ 237,030 บาท หรือ ประมาณ 8,465.35 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการจำหน่ายสัตว์ ทั้งหมดประมาณ 75,150 บาท หรือ ประมาณ 2,683.92 บาท ต่อ ครัวเรือน
- รวมรายได้จากการประกอบอาชีพเสริม-แรงงานอื่นๆ ทั้งหมดประมาณ 160,000 บาท หรือ ประมาณ 5,714.28 บาท ต่อ ครัวเรือน

รวมรายได้ทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือน ประมาณ 16,863.57 บาท

การใช้ที่ดินปี 2544

5. พื้นที่ปลูกข้าว 59.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 61.10 ถัง (1.1 ถัง/ไร่)
6. พื้นที่ปลูกข้าวโพด 15.5 ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ 5.2 ถัง (0.33 ถัง/ไร่)
7. พื้นที่ปลูกถั่วแดง 2.5 ไร่ โดยปลูกเสริมในพื้นที่ปลูกข้าวโพด ใช้เมล็ดพันธุ์ 4.5 ถัง (1.89 ถัง/ไร่)
8. พื้นที่ไร่เหล้ามี 71 แปลง ประมาณ 196 ไร่

รวมการใช้พื้นที่ทำกิน ประมาณ 372.5 ไร่

2.8 วัฒนธรรมที่สำคัญในรอบปี ของหมู่บ้านปางคามน้อย

พิธีปีใหม่ (ข่อจาเวหรือกินวอ) จะมีในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม

ปีใหม่หลวง (กินวอหลวง) มีระยะเวลา 5 วัน (เพื่อเป็นการทำบุญตามประเพณีและบรรพบุรุษที่เคยทำกันมา)

การเตรียมพิธีการ จะมีข้าวปลุก (ข้าวเหนียวดำ) หมู 1 ตัว เทียนจี๊ผึ้ง (จะเตรียมที่บ้านแก่มู แล้วนำเทียนจี๊ผึ้งไปจุดทุกครัวเรือนเพื่อเป็นการขอพรต่อพระเจ้ากือซา)

การเตรียมสถานที่จะคี่ ในช่วงกลางคืน ระยะเวลาในหนึ่งปีชาวบ้านจะหยุดทำงานและจะทำพิธีทำบุญบ้านประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือนเอาข้าวปลุก เนื้อหมู ยาเส้นไปมอบให้ (ทาน) คนเฒ่าคนแก่ภายในหมู่บ้านและบ้านแก่มู (ผู้นำพิธีทางศาสนาในชุมชน)

ปีใหม่ (กินวอน้อย) การกินวอน้อยจะห่างจากการกินวอหลวงประมาณ 7 – 12 วัน

พิธีการ วันแรก – วันที่ 5

การเตรียมพิธีการ ดำข้าวปลุก ชาวบ้านสมทบเนื้อหมู เทียนจี๊ผึ้ง (แก่มูทำพิธีก่อน แล้วนำจี๊ผึ้งไปจุดทุกหลังคาเรือน) กลางคืนทุกคืนจะตั้นจะคี่

ในวันที่ 5 เป็นวันที่คนในหมู่บ้านจะออกไปเที่ยว ที่สวนนอกบ้าน

ในวันที่ 6 เป็นวันที่ห้ามคนในหมู่บ้านเข้าออกหมู่บ้าน

ในวันที่ 7 ชาวบ้านทั้งหมด โดยแกมูจะทำพิธีส่งผี ในบริเวณห้วยน้ำ ป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์ เพื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้กับผู้ที่ไปร่วมพิธี

ในวันที่ 8 ชาวบ้านจะนำเมล็ดข้าว พันธุ์พืชที่จะเพาะปลูกนำมารวมกันที่บ้านแกมูเพื่อทำพิธีกรรมตามความเชื่อ ทำพิธีเสร็จ ชาวบ้านก็จะนำกลับบ้านเพื่อนำไปเป็นพันธุ์ในการเพาะปลูกในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป

พิธีเรียกขวัญข้าว (จ่าฮาโค) ช่วงเดือน มิถุนายน

การเตรียมพิธีการ จะมีข้าวตอก เทียนจี๊ผึ่ง แกมูทำพิธีกล่าวต่อพระเจ้ากือชาทุกครัวเรือน เพื่อเรียกขวัญข้าวกลับมาอยู่ในทุ่งนาและขอให้ได้ผลผลิตข้าวในไร่ให้มากมาย แกมูทำพิธีดูที่กระดุกไก่ ถ้ากระดุกไก่อ่ตามความเชื่อที่ดีก็ไม่ต้องทำบุญ

กรณีกระดุกไก่อ่ไม่ดีตามความเชื่อ ต้องทำพิธีทำบุญบ้าน โดยเอาจี๊ผึ่ง ข้าวตอกและหมู 1 ตัว โดยแกมูจะทำพิธีต่อพระเจ้ากือชา

พิธีการกินข้าวใหม่ (จ่าสิจา) ช่วงเดือน สิงหาคม

เพื่อเป็นการขอบคุณพระเจ้ากือชา ที่ได้ผลผลิตข้าว ผลผลิตไร่และทำตามความเชื่อ บรรพบุรุษ

การเตรียมการ วันแรก ให้ชาวบ้านทุกครัวเรือน นำผลผลิตที่เพาะปลูกที่ไร่ นำมาทำพิธีที่บ้านและนำผลผลิตบางส่วนไปมอบให้ (ทาน) ให้ทุกครัวเรือน แกมูจุดเทียนจี๊ผึ่ง ข้าวตอก ทำพิธีกล่าวขอพรต่อพระเจ้ากือชา ที่บ้านแกมู วันที่ 2 แกมูจะทำพิธีจุดเทียนจี๊ผึ่งทุกครัวเรือน ชาวบ้านร่วมกันจัดทำอาหารร่วมสู่กันกิน

วันสำคัญ วันสี่ล (วันเสื่อ) จะมีทุก 12 วัน (12 วัน/ครั้ง)

2.9 พิธีการสำคัญในชีวิตเผ่ามูเซอดำ

◆ การทำพิธีการปอยปาง

เพื่อจะทำบุญสะเดาะเคราะห์ เรียกขวัญให้กับผู้ที่ป่วยหรือไม่สบาย

- การทำพิธี
1. แกมูจุดเทียนจี๊ผึ่ง นำข้าวตอก ข้าวสาร กล่าวบนต่อพระเจ้ากือชา
 2. เชิญแขกบ้านอื่นมากินข้าวที่บ้านผู้ป่วยและให้แขกนำค้ายไปผูกข้อมือผู้ป่วย ในกลางคืนจะร่วมกันเต้นจะคี

◆ การทำพิธีทำบุญหมู่บ้าน (ละกู) ปีละ 4 ครั้ง

การทำบุญนี้จะขึ้นอยู่กับความต้องการของคนในครัวเรือน

การทำพิธี จะนำข้าวสาร ฟืน จี๊ผึ่ง หมู 1 ตัว มารวมกันที่บ้านแกมู แกมูจะทำพิธีจุดเทียนกล่าวขอพรต่อพระเจ้ากือชา ทำพิธีเสร็จ จัดเลี้ยงอาหารชาวบ้านทุกคนแล้วนำเทียนจี๊ผึ่งไปจุดทุกครัวเรือน